

מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל
MYERS-JDC-BROOKDALE
مایرس - جوینت - بروکدیل

היחידה לחקר המוגבלויות

הערכת תוכנית שילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים

מריאלה יאבו ■ דורי ריבקין

המחקר נערך ביוזמת "ישראל מעבר למגבלות", ג'וינט ישראל

הערכת תוכנית שילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים

מריאלה יאבו דורי ריבקין

המחקר נערך ביוזמת "ישראל מעבר למגבלות", ג'וינט ישראל

אוקטובר 2018

ירושלים

חשוון תשע"ט

עריכת לשון : רויטל אביב מתוק
תרגום לאנגלית (תקציר ותמצית מנהלים) : אוולין איבל
עיצוב גרפי : ענת פרקו-טולדנוו

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל

היחידה לחקר מוגבלויות

ת"ד 3886

ירושלים 9103702

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : brookdale.jdc.org.il

עוד פרסומים של המכון בנושא

ברלב, ל., אדמון-ריק, ג., קרן-אברהם, י., הבר, י. (2017). אנשים עם מוגבלות בישראל 2017. פרסום משותף עם נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.

אייל, י., ריבקין, ד., קרן-אברהם, י. (2016). עתיד בטוח לצעירים – תכנית תעסוקה לצעירים בגילאי 20-35 עם ליקויי למידה והפרעות קשב. פרסום משותף עם המוסד לביטוח לאומי. מפעלים מיוחדים 165.

כאהן-סטרבצינסקי, פ., קונסטנטינוב, ו., עמיאל, ש. (2016). מצבם של צעירים בישראל בתחומי חיים מרכזיים. דמ-736-16.

אייל, י., ברלב, ל., ריבקין, ד. (2016). תכנית המנטורים – ליווי אישי לצעירים עם מוגבלות ("נתיב לעצמאות"): מחקר הערכה. דמ-725-16.

כאהן-סטרבצינסקי, פ., קונסטנטינוב, ו., נאון, ד., הדר, י., ואזן-סיקרון, ל. (2014). בעלי מוגבלות צעירים בישראל: השתלבות בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים. דמ-650-14.

כאהן-סטרבצינסקי, פ., קונסטנטינוב, ו., נאון, ד., ואזן-סיקרון, ל., הדר, י. (2013). השתלבות צעירים בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים. ממצאים עיקריים. דמ-645-13.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

תקציר

רקע

מרכזי צעירים נועדו לספק מענה מערכתי ומוסדי לצורכי צעירים בני 18-35 העומדים בפני צמתים שישפיעו על חייהם במגוון תחומים. צעירים עם מוגבלות מתמודדים עם צרכים דומים אך בעוצמה רבה יותר בשל חסמים חברתיים, תפיסתיים ומערכתיים.

תוכנית שילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים

התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים החלה לפעול בשנת 2012 והיא ממומנת במשותף על ידי "ישראל מעבר למגבלות" בג'וינט ישראל והרשויות המקומיות שבהן פועלים המרכזים. התוכנית מיועדת לצעירים בני 18-35 עם כל סוגי המוגבלות. מטרתה הן מתן מענה מותאם ונגיש לצורכי צעירים עם מוגבלות בתחומי הליכה של פעילות מרכזי הצעירים, שילוב של צעירים עם מוגבלות בכלל הפעילות במרכזי הצעירים ושינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות.

מחקר ההערכה

מחקר הערכה זה נערך ביוזמת "ישראל מעבר למגבלות" והוא עוסק ביישום התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים בשלושת מרכזי הצעירים הראשונים שבהם היא פעלה: בעכו, בשדרות ובנתניה. כמו כן נבחנות סוגיות שעלו בהפעלת התוכנית והשפעתה כפי שהיא נתפסת בשלב זה בעיני צוותי המרכזים ובעיני הצעירים המגיעים למרכזים. מטרת המחקר היא לסייע בקבלת החלטות בנוגע להמשך פיתוח התוכנית. המחקר בוצע בשיטת מחקר איכותנית המבוססת על ראיונות חצי מובנים עם צוות מרכזי הצעירים המשתתפים במחקר, עם צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות המגיעים למרכזי הצעירים האלה וכן עם אנשי מפתח המעורבים בפיתוח התוכנית. סך הכול בוצעו 30 ראיונות חצי מובנים בין אוגוסט 2017 לינואר 2018.

ממצאים עיקריים

מן הממצאים עלה כי בתחילת דרכה לא הייתה התוכנית מוגדרת ברור מספיק, ובפועל, כל אחד משלושת מרכזי הצעירים שבמחקר יישם באופן שונה את התוכנית תוך מתן הדגשים שונים: (1) **ליווי אישי** וארוך טווח של רכזת הנגישות; (2) **התאמת השירות לצרכים** – מתן שירות שווה תוך שימת דגש לזכויות ולהתאמות ייחודיות לצעירים עם מוגבלות; (3) **אוניברסליות** – מתן שירותים אוניברסליים לכלל הצעירים, תוך הנגשת השירותים הקיימים לצעירים עם מוגבלות. הבדלים אלה בעת היישום באים לידי ביטוי במרכיבים שונים, כגון תפקיד רכז הנגישות, שיתופי פעולה בקהילה או קיום פעילויות ייעודיות לצעירים עם מוגבלות במרכז.

יישום אחר של התוכנית בכל מרכז צעירים מאפשר הלימה גבוהה יותר בין מאפייני המרכז לבין מרכיבי התוכנית, אך ההבדלים יוצרים פערים באופן יישום מטרות התוכנית. כך למשל מרכז אחד שם דגש רב יותר על שילוב אוניברסלי ומרכז אחר שם דגש רב יותר על ליווי אישי.

ניכר כי ההשפעה העיקרית הנתפסת של התוכנית בשלב זה היא בכך שהצליחה להעלות את מודעות אנשי הצוות בשלושת המרכזים לצרכים של צעירים עם מוגבלות ולמתן שירות נגיש עבורם. צעירים ללא מוגבלות הגיבו לרוב באופן חיובי לנוכחותם של צעירים עם מוגבלות במרכזים, וצעירים עם מוגבלות ציינו כי הרגישו בנוח במרכזים וקיבלו בהם שירות תומך ומותאם לצורכיהם.

תמצית מנהלים

רקע

מרכזי צעירים נועדו לספק מידע וייעוץ לצעירים בני 18-35, בתחומי השכלה, תעסוקה, עצמאות כלכלית, מעורבות חברתית ותרבות ופנאי. כמו כן המרכזים מציעים מגוון סדנאות ופעילויות בנושאים אלה. מרכזי הצעירים פועלים ביישובים שונים, בשיתוף פעולה בין הרשות המקומית, ובין משרדי ממשלה, גיונט ישראל וקרנות שונות. בשנת 2018 פועלים ברחבי המדינה 61 מרכזי צעירים.

תוכנית שילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים

צעירים עם מוגבלות מתמודדים עם קשיים הדומים לקשיים של כלל הצעירים אך בעוצמה רבה יותר בשל חסמים שונים, כגון חוסר אמון של הצעירים ביכולותיהם, היעדר מידע נגיש, בידוד חברתי והיעדר נגישות לשירותים. התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים של "ישראל מעבר למוגבלות" החלה כפיילוט בשנת 2012 בשלושה מרכזי צעירים, ובשנת 2016 התרחבה לחמישה מרכזים נוספים. התוכנית מיועדת לצעירים בני 18-35 עם כל סוגי המוגבלות.

מטרת התוכנית הן מתן מענה מותאם ונגיש לצעירים עם מוגבלות במרכזי הצעירים בתחומי הליבה של המרכזים, שילוב של צעירים עם מוגבלות בכלל פעילות המרכזים ושינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות. התוכנית כוללת איתור צעירים עם מוגבלות והזמנתם למרכזי הצעירים, מתן מענים מותאמים ונגישים עבורם ומינוי רכז האחראי על תכלול התוכנית.

מחקר ההערכה

מחקר זה נערך ביוזמת "ישראל מעבר למוגבלות" והוא מהווה הערכה ראשונית של התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים בשלוש השנים הראשונות לפעילותה, במרכזי הצעירים הראשונים בתוכנית: בעכו, בשדרות ובנתניה. מטרת המחקר היא לסייע בקבלת החלטות בנוגע להמשך פיתוח התוכנית. ההערכה מתייחסת ליישום התוכנית, לסוגיות בהפעלתה ולהשפעתה כפי שהיא נתפסת בשלב זה בעיני צוותי המרכזים ובעיני הצעירים המגיעים למרכזים.

ההערכה בוצעה בשיטת מחקר איכותנית בעזרת ראיונות חצי מובנים עם צוות מרכזי הצעירים המשתתפים במחקר (מנהלי המרכזים, רכזי הנגישות ורכזים נוספים), עם צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות המגיעים למרכזי הצעירים וכן עם אנשי מפתח המעורבים בפיתוח התוכנית. בכל מרכז רואיינו שלושה-ארבעה צעירים עם מוגבלות ושלושה צעירים ללא מוגבלות. רואיינו שמונה גברים ואחת עשרה נשים, רובם בני 20-30 עם מוגבלויות שונות: מוגבלות פיזית, מוגבלות נפשית, לקויות למידה ועוד. סך הכול בוצעו 30 ראיונות חצי מובנים בין אוגוסט 2017 לינואר 2018.

ממצאי המחקר

אופנים שונים של יישום התוכנית

מן הממצאים עלה כי בתחילת דרכה לא הייתה התוכנית מוגדרת באופן ברור מספיק, וכל אחד משלושת מרכזי הצעירים שבמחקר יישם את התוכנית באופן שונה.

עכו – ליווי אישי: המרכיב העיקרי ביישום התוכנית במרכז הוא **ליווי אישי וארוך טווח של רכזת הנגישות**.¹ צעירים עם מוגבלות מופנים לרוב לרכזת הנגישות, שלאחר שיחה מפנה אותם לרכזים נוספים או לפעילויות אחרות בהתאם לצורכיהם. תפקיד הרכזת כולל ליווי מתמשך, מעקב כדי לוודא שהצעיר קיבל מענה, ולעיתים אף ליווי לפעילויות.

שדרות – התאמת השירות לצרכים: גישת המרכז מבוססת על **מתן שירות שווה לכלל הצעירים בעיר, תוך הבאה בחשבון של זכויות ועריכת התאמות ספציפיות** שצעירים עם מוגבלות עשויים להזדקק להן. צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז מופנים לרכזי הייעוץ על פי הצורך שלהם. תפקיד רכזת הנגישות הוא בעיקרו מתן תמיכה לצוות והטמעת התוכנית בכל שירותי המרכז. יישום התוכנית מבוסס על שיתופי פעולה בין רכזי המרכז ובינם לבין גורמים מקומיים נוספים.

נתניה – אוניברסליות: המרכז מתאפיין **במתן שירותים אוניברסליים לכלל הצעירים בעיר ללא התייחסות לאוכלוסיות יעד מיוחדות**, וכך גם פועלת התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכז. עיקר יישום התוכנית במרכז בא לידי ביטוי בהנגשת השירותים הקיימים בו עבור צעירים עם מוגבלויות שונות. צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז מופנים ישירות לקבלת השירות הרצוי להם. עיקר תפקידו של רכז הנגישות הוא ליצור קשרים עם גופים רלוונטיים ולתת ייעוץ לצוות המרכז.

יישום אחר של התוכנית בכל מרכז צעירים מאפשר הלימה גבוהה יותר בין מאפייני המרכז לבין מרכיבי התוכנית, ונותן מקום לאופי ההתנהלות, לצרכים ולאוריינטציה של כל מרכז. אך ההבדלים יוצרים פערים ברמת יישום מטרות התוכנית. כך למשל מרכז אחד שם דגש רב יותר על שילוב אוניברסלי ומרכז אחר שם דגש רב יותר על ליווי אישי.

יישום התוכנית והערכת השפעותיה

הכוונה מקצועית ליישום התוכנית: ניכר כי בכל המרכזים יש רצון רב ליישם את התוכנית. יחד עם זאת, כפי שצוין לעיל, נמצא כי בתחילת דרכה של התוכנית לא היה ברור מספיק כיצד לעשות זאת, אילו פעילויות על המרכזים לארגן ומה נחשב חלק מן התוכנית ומה לא.

גיוס צעירים עם מוגבלות למרכז הצעירים: בשלושת המרכזים ערוץ הגיוס המרכזי הוא פרסום המרכז דרך עמותות שנותנות שירותים לאנשים עם מוגבלות ושאתן משתפים המרכזים פעולה בקביעות. בעכו ובשדרות, עמותות מקיימות בעצמן פעילויות קבועות במרכז, והצעירים המשתתפים מוזמנים לצרוך

¹ במחקר זה רכז הנגישות הוא הרכז אשר הוחלט שירכז את יישום התוכנית במרכז הצעירים. מנהלי התוכנית דנים בימים אלה על שיום מתאים לתפקיד זה (בין האפשרויות הנדונות: רכז הנגשה, רכז שילוב, רכז הכלה).

שירותים של המרכזים. דרך נוספת היא פרסום בעיתונים מקומיים או בפייסבוק, שצעירים עם מוגבלות וצעירים ללא מוגבלות ציינו כערוץ עיקרי להיכרות עם המרכז.

השתתפותם של צעירים עם מוגבלות בפעילויות מרכזי הצעירים: צעירים עם מוגבלות משתתפים במרכזי הצעירים בשלוש דרכים מרכזיות: ראשית, קבלת ייעוץ פרטני, הכולל עד חמש פגישות עם רכזת בתחומי תעסוקה, השכלה, מלגות, זכויות לחיילים משוחררים ועוד. צעירים עם מוגבלות משתתפים בדרך זו בשלושת המרכזים (במרכז בנתניה זוהי הדרך השכיחה ביותר להשתתפותם); שנית, השתתפות בפעילויות קבוצתיות כלליות במרכז, כגון קורסים וסדנאות. בשלושת המרכזים ישנה השתתפות מסוימת של צעירים עם מוגבלות בסוג פעילות זה; שלישית, השתתפות בפעילויות קבוצתיות המיועדות לצעירים עם מוגבלות במרכז, המאורגנות לרוב על ידי עמותות, כגון "כיוונים", "אנוש", "גוונים" ועוד, ולעיתים על ידי רכז הנגישות במרכז. פעילויות כאלה מתקיימות בעיקר במרכזים בעכו ובשדרות.

חשיפה, אינטראקציות וחברויות בין צעירים עם מוגבלות ובין צעירים ללא מוגבלות: ייעוץ פרטני ופעילויות ייעודיות לצעירים עם מוגבלות אינם מייצרים אינטראקציות או קשרים בין צעירים עם מוגבלות ובין צעירים ללא מוגבלות. לעומת זאת, לפעילויות קבוצתיות כלליות, ובפרט לקבוצות מנהיגות, יש פוטנציאל לייצר קשרים ואף חברויות בין הצעירים. מרחבים משותפים, כגון עמדות מחשב, מקדמים אינטראקציה בין הצעירים ומאפשרים ליצור קשרים.

צוות המרכז ורכזי הנגישות: רכזי הנגישות במרכזים עוסקים באיתור ובגיוס של צעירים עם מוגבלות באזורם, יוצרים קשרים עם גופים רלוונטיים ומטמיעים את התוכנית בקרב שאר חברי הצוות במרכז. כמו כן יש הבדל ניכר באופי תפקידם המתבטא בעיקר ברמת קרבתם אל צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז. הצעירים שרואיינו הביעו שביעות רצון גבוהה מן היחס שקיבלו מצוות המרכזים. צעירים עם מוגבלות ציינו שהשירות שקיבלו התאים לצורכיהם.

ליווי אישי וארוך טווח: אף על פי שסוגיה זו אינה חלק ממרכיבי התוכנית, כל הצוותים העלו את הזדקקותם של חלק מן הצעירים עם מוגבלות בליווי. התמודדותם עם צורך זה משתנה: בעכו הליווי ניתן על ידי רכזת הנגישות של המרכז, בשדרות מוצע ליווי של סטודנטים לעבודה סוציאלית ממכללת ספיר, ובנתניה, כאשר נראה שיש צורך בכך, רכזי המרכז מפנים את הצעירים לעמותות שונות שיכולות לדאוג לכך.

הכשרת הצוות וצורך ב"כתובת מקצועית" עבורם: כל הרכזים שרואיינו ציינו את חשיבות ההכשרות שעברו במסגרת התוכנית, ואת תרומתן להבנתם כיצד להציע שירות לצעירים עם מוגבלות ולהיכרותם עם מערכות ציבוריות רלוונטיות ועם עמותות המספקות שירותים לצעירים עם מוגבלות.

זיהוי מוגבלות בלתי נראית וטיפול בה: הצוותים בשלושת המרכזים העלו את הקושי להתמודד עם צעירים עם מוגבלות בלתי נראית, אשר לא מצהירים על מוגבלותם או לא מדברים עליה. הצוותים מתייחסים לצעירים אלה כמו לשאר המשתתפים בתוכנית, גם אם נושא המוגבלות אינו מצוין מפורשות.

שיתופי פעולה בקהילה לטובת צעירים עם מוגבלות: בשלושת המרכזים יש שיתופי פעולה עם עמותות מקומיות בדרכים וברמות שונות. בעכו ובשדרות העמותות משמעותיות ביותר בעת יישום התוכנית, מאחר

שהן מקיימות פעילויות מטעמן במרכזים. בעכו ובנתניה ציינו גם את השפעת הרשויות המקומיות לנושא שילובם של אנשים עם מוגבלות בקהילה.

תחומי השפעה נתפסת של התוכנית: ההשפעה הבולטת ביותר של התוכנית בשלב זה היא העלאת המודעות של חברי הצוות למתן שירות מותאם לצעירים עם מוגבלות. תגובתם של צעירים ללא מוגבלות כלפי הימצאותם של צעירים עם מוגבלות במרכזים היא חיובית. צעירים עם מוגבלות מרגישים בנוח במרכזים, הם סיפרו שקיבלו שירות תומך וייעוץ בתחומי הליבה של המרכז, בעיקר בתעסוקה ובהשכלה. חלקם הגדול נשאר בקשר עם המרכז לאורך זמן. צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות תיארו את מרכז הצעירים בעירם כבית שני.

דברי תודה

מחקר זה התאפשר בזכות הסיוע ושיתוף הפעולה של אנשים רבים, וברצוננו להודות להם. בראש ובראשונה, לרונית רבי בן שטרית, מנהלת התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים מטעם "ישראל מעבר למגבלות", ולשאר חברי ועדת ההיגוי שליוו את המחקר. תודה מיוחדת למנהלי מרכזי הצעירים ולרכזי הנגישות שתרמו מזמנם כדי להתראיין, וסייעו במציאת צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות המתאימים למחקר וביצירת הקשר עימם. תודה למרואיינים שתרמו מזמנם, מניסיונם ומידיעותיהם: לבעלי תפקידים בגיוינט ישראל-תבת, למנהלים ולרכזים במרכזי הצעירים ולצעירים שקיבלו שירות במרכזי הצעירים. אנו מנועים מלציין כאן את שמותיהם, בשל החובה והרצון להגן על פרטיותם. תודה לרויטל אביב מתוק על עריכת הלשון, לאוולין איבל על התרגום לאנגלית ולענת פרקו-טולדנו על ההפקה וההבאה לדפוס.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
2	2. שילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים – תיאור התוכנית
3	3. מחקר ההערכה
5	4. ממצאי המחקר
5	4.1 אופנים שונים של יישום התוכנית בשלושת מרכזי הצעירים במחקר
6	4.1.1 עכו – ליווי אישי
7	4.1.2 שדרות – התאמת השירות לצרכים
9	4.1.3 נתניה – אוניברסליות
11	4.2 יישום התוכנית והערכת השפעותיה
11	4.2.1 הכוונה מקצועית ליישום התוכנית
12	4.2.2 גיוס הצעירים עם מוגבלות למרכז הצעירים
14	4.2.3 השתתפותם של צעירים עם מוגבלות במרכזי הצעירים
15	4.2.4 חשיפה, אינטראקציות וחברויות בין צעירים עם מוגבלות ובין צעירים ללא מוגבלות
17	4.2.5 צוות המרכז ורכזי הנגישות
18	4.2.6 ליווי אישי וארוך טווח
18	4.2.7 הכשרת אנשי הצוות וצורך ב"כתובת מקצועית" עבורם
19	4.2.8 זיהוי מוגבלות בלתי נראית וטיפול בה
19	4.2.9 שיתופי פעולה בקהילה לטובת צעירים עם מוגבלות
20	4.2.10 תחומי ההשפעה הנתפסת של התוכנית
22	5. סיכום והמלצות
26	מקורות

1. מבוא

מרכזי צעירים נועדו לספק מענה לצורכי צעירים בני 18-35, העומדים לעיתים קרובות בפני צמתים וקבלת החלטות אשר ישפיעו על חייהם בתחום הזהות האישית, המקצועית, הכלכלית והמשפחתית. מטרתו של מיזם "מרכזי הצעירים" היא לתת מענה מערכתי וממוסד לצעירים, וכן לטפח את מימוש הפוטנציאל שלהם כמשאב חברתי, על ידי מתן טיפול ומענה לבני נוער בהופכם לצעירים וליווים במעבר לחיים בוגרים. מרכזי הצעירים פועלים ביישובים שונים, בשיתוף פעולה בין הרשות המקומית, ובין משרדי ממשלה, גיוינט ישראל וקרנות שונות. בשנת 2005 הוקם המרכז הראשון בבאר שבע, וכיום (שנת 2018) פועלים ברחבי המדינה 61 מרכזי צעירים.¹ המרכזים פועלים בכמה תחומי ליבה, בהם: השכלה, תעסוקה, עצמאות כלכלית, מעורבות חברתית ותרבות ופנאי. צוות המרכז כולל מנהל ורכזים למגוון תחומי הליבה. בחלק מן המרכזים יש אנשי צוות נוספים המתמקדים באוכלוסיות ייחודיות כגון צעירים בסיכון וצעירים עולים, זאת בהתאם לצורכי הצעירים בעיר.

צעירים עם מוגבלות – על פי נתוני הלמ"ס, בישראל יש כ-120,000 צעירים עם מוגבלות² בגילי 20-34. צעירים עם מוגבלות מתמודדים עם קשיים הדומים לקשיים שעיימם מתמודדים כלל הצעירים, אך בעוצמה רבה יותר, זאת בשל חסמים חברתיים ומשפחתיים, חוסר אמון של הצעירים בעצמם וביכולותיהם, היעדר מידע נגיש וזמין על אפשרויות להשתלבות, חוסר תיאום בין נותני השירותים, בידוד חברתי, היעדר נגישות לשירותים והיעדר מערכות תמיכה. עדות לכך ניתן למצוא למשל בסקר שנערך בשנת 2014 בקרב בני 23-26 (נאון, הדר, כאהן-סטרבציינסקי, ואזן-סיקרין, וקונסטנטינוב, 2014). מממצאי הסקר עלה שצעירים עם מוגבלות וליקויי למידה מהווים 14% מקבוצת הגיל הזאת, אך שיעורם בקרב אלה אשר אינם עובדים או לומדים הוא 38%.

כדי לאפשר לצעירים עם מוגבלות לבחור, הם זקוקים למידע נגיש בנוגע לאפשרויות הפתוחות בפניהם, וכן לייעוץ ולתמיכה בתהליך קבלת ההחלטות. צעירים עם מוגבלות התקשו לקבל שירותים אלה במרכזי הצעירים במתכונתם המקורית ולקבל בהם מענה מיטבי, מאחר שהצוותים במרכזים לא הכירו את זכויותיהם ואת הדרכים לתת שירות נגיש. בעקבות זאת יזם "ישראל מעבר למוגבלות" תוכנית לשילובם במרכזים.

¹ מתוך אתר המשרד לפיתוח הפריפריה הנגב והגליל, 10.3.2018 <http://negev-galil.gov.il/youth/YouthCenters/Pages/default.aspx>

² בני 20-34 אשר דיווחו שיש להם בעיה בריאותית או מוגבלות המפריעה או מפריעה להם מאוד בתפקוד היום-יומי. על פי מחולל הלוחות של הסקר החברתי 2016 <http://surveys.cbs.gov.il/survey/survey.htm>

2. שילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים - תיאור התוכנית

התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים ממומנת במשותף על ידי "ישראל מעבר למגבלות" והרשויות המקומית שבהן פועלים המרכזים. שילובם של צעירים עם מוגבלות במרכזים מאפשר להם לקבל שירות מותאם ונגיש, וכן להשתלב בפעילות משותפת עם צעירים אחרים בני גילם. בשנת 2012 החלה התוכנית לפעול כפיילוט בשלושה מרכזי צעירים (עכו, נתניה ושרות). בשנת 2016 התרחבה התוכנית ופעלה בחמישה מרכזים נוספים: נצרת עילית, עפולה, קריית גת, לוד וקריית ים. כיום (2018) נבנית תוכנית להטמעה ארצית. על פי דיווח בוועדת ההיגוי של התוכנית, בשנת 2017 השתתפו בתוכנית, בקבלת ייעוץ פרטני או בהשתתפות בפעילויות קבוצתיות, 353 צעירים עם מוגבלות.

אוכלוסיית היעד

התוכנית מיועדת לצעירים בני 18-35 עם כל סוגי המוגבלויות: פיזית, חושית, שכלית, נפשית, צעירים עם הפרעות ברצף האוטיסטי ועוד. זאת ללא הגבלה מבחינת חומרת המוגבלות וללא דרישה להכרה במוגבלות מצד מוסדות המדינה.

מטרות התוכנית

- מתן מענה נגיש ומותאם לצורכי צעירים עם מוגבלות בתחומי הליכה של פעילות מרכזי הצעירים: תעסוקה, השכלה, מעורבות חברתית, תרבות ופנאי.
- שילוב של צעירים עם מוגבלות בכלל הפעילות במרכזי הצעירים.
- שינוי עמדות כלפי אנשים עם מוגבלות.

מרכיבי התוכנית

1. הנגשת שירותי המרכזים לצעירים עם מוגבלות
 - שילוב הצעירים בכל הפעילויות של המרכזים, כולל פרויקטים של מעורבות חברתית
 - הנגשת השירות והפעילות לאנשים עם מוגבלות, ושיפור נגישות המבנה במקרים מסוימים³
 - הטמעת נושאים הקשורים בצעירים עם מוגבלות בהכשרה, ומתן הדרכה לצוות מרכזי הצעירים (במרכזי הפיילוט וברמה ארצית)
2. איתור הצעירים וגיוסם לתוכנית
 - פרסום הנגישות לאנשים עם מוגבלות בפרסומי מרכז הצעירים
 - פנייה לנותני שירות לאנשים עם מוגבלות
 - איתור צעירים עם מוגבלות בקרב הפונים למרכז

³ מרכיב הנגשת המבנה אינו עוד חלק מיישום התוכנית, כיום נגישות פיזית של מרכזי הצעירים היא תנאי להצטרפות לתוכנית.

3. מענים מותאמים לצעירים עם מוגבלות

- ייעוץ פרטני וליווי אישי של הצעירים, תוך זיהוי תחומי עניין וקביעת מטרות בהתאם
- מתן מידע וקישור הצעירים לשירותים רלוונטיים בקהילה
- פעילות קבוצתית ייעודית לצעירים עם מוגבלות, כגון סדנת הכנה לעולם העבודה, קורס פסיכומטרי מותאם ללקויות למידה או סדנאות העצמה (חלק מן הקבוצות הגיעו יחדיו ממסגרות כגון אקים או "כנפיים של קרמבו")

4. רכז הנגישות

- בכל מרכז צעירים מועסק רכז בשליש משרה (הרחבת משרה של חבר צוות קיים)
- רכז הנגישות אחראי לכלל הפעילויות של התוכנית אשר פורטו בסעיפים הקודמים

3. מחקר ההערכה

מחקר זה נערך ביוזמת "ישראל מעבר למגבלות" בג'וינט ישראל והוא מהווה הערכה ראשונית של התוכנית כפי שפעלה בשלוש השנים הראשונות, בשלושת מרכזי הצעירים הראשונים בתוכנית: בעכו, בשדרות ובנתניה. ההערכה מבוססת על מידע איכותני ונוגעת ליישום התוכנית, לסוגיות שעלו בהפעלתה ולתרומתה כפי שהיא נתפסת בשלב זה בעיני צוותי המרכזים ובעיני הצעירים המגיעים למרכזים.

מטרות המחקר

מטרת המחקר היא לסייע ל"ישראל מעבר למגבלות" בקבלת החלטות בנוגע להמשך פיתוח התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים בארץ. מטרות המשנה של המחקר הן:

1. לבחון את יישום התוכנית
2. לבחון את ההשפעה הנתפסת של התוכנית בכמה ממדים:
 - שילוב צעירים עם מוגבלות בפעילות של מרכז הצעירים
 - מתן מענה לצרכים של צעירים עם מוגבלות בתחומי הליכה של פעילות מרכזי הצעירים: תעסוקה, השכלה, מעורבות חברתית, תרבות ופנאי
3. לאתר סוגיות בהפעלת התוכנית שאליהן יש להתייחס עם הרחבתה

שאלות המחקר

1. כיצד מתבצע גיוס צעירים עם מוגבלות למרכז הצעירים ומה הצלחתו?
 - גיוס הצעירים, ערוצי גיוס וארגונים מעורבים
 - היענות של צעירים עם מוגבלות

- קשיים בגיוס צעירים עם מוגבלות
- הערכה של מספר הצעירים עם מוגבלות המגיעים למרכזים
- 2. מה כוללת ההשתתפות של צעירים עם מוגבלות במרכזי הצעירים?
 - קבלת ייעוץ ומידע
 - השתתפות בפעילויות המרכז
 - הקשר עם רכז הנגישות ועם חברי צוות אחרים
 - קשר עם צעירים אחרים במרכז
- 3. מה תפקידם של צוות המרכז ושל רכזי הנגישות ביישום התכנית?
 - רכזי נגישות – רקע מקצועי, עבר תעסוקתי
 - ההכשרה של רכז הנגישות ושל שאר חברי הצוות
 - שילוב תפקיד רכז הנגישות עם יתר תפקידיו במרכז
 - פעילויות רכז הנגישות עם צוות המרכז, עם צעירים עם מוגבלות ועם גורמים משיקים
- 4. אילו שיתופי פעולה מתבצעים בקהילה לטובת צעירים עם מוגבלות?
 - היכרות של צוות המרכז עם שירותים לצעירים עם מוגבלות
 - הקמת פורומים עירוניים או השתתפות בהם
 - הפניה של צעירים עם מוגבלות לשירותים רלוונטיים ושיתופי פעולה איתם
- 5. מהי ההשפעה הנתפסת של התוכנית על מרכזי הצעירים?
 - מתן מענה לצרכים של צעירים עם מוגבלות בתחומי הליכה של פעילות מרכזי הצעירים: תעסוקה, השכלה, מעורבות חברתית, תרבות ופנאי
 - תרומת התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות בפעילות השוטפת של מרכז הצעירים
 - תרומת התוכנית לשינוי עמדות בקרב הצוות ובקרב כלל הצעירים במרכז בנוגע לאנשים עם מוגבלות

שיטת המחקר ואוכלוסיית המחקר

הערכה זו בוצעה בשיטת מחקר איכותנית המבוססת על ראיונות חצי מובנים עם צוות מרכזי הצעירים המשתתפים במחקר, עם צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות המגיעים למרכזי הצעירים האלה וכן עם אנשי מפתח המעורבים בפיתוח התוכנית. הראיונות בוצעו בין אוגוסט 2017 לינואר 2018.

בסך הכול בוצעו 30 ראיונות חצי מובנים עם האנשים האלה:

- אנשי מפתח (2)
 - מנהלת תוכניות תעסוקה לאנשים עם מוגבלות, ג'וינט ישראל-תבת
 - מנהל אגף צעירים לשעבר, ג'וינט ישראל-תבת

- מנהלי מרכזי הצעירים (3)
- רכזי נגישות (3)
- רכז נוסף בכל מרכז (3)
- צעירים עם מוגבלות (10)
- צעירים ללא מוגבלות (9)

בכל אחד מן המרכזים רואיינו מנהל המרכז, רכז הנגישות ורכזת נוספת (שתי רכזות השכלה ורכזת תעסוקה). הראיונות עם אנשי הצוות בוצעו במרכזים עצמם, חוץ מאשר עם רכזת אחת שאיתה בוצע ראיון טלפוני ורכז שאיתו בוצע ראיון טלפוני שני לצורכי השלמות מידע.

בכל מרכז רואיינו 3-4 צעירים עם מוגבלות ו-3 צעירים ללא מוגבלות. צוות המרכזים פנה אל הצעירים בבקשה להתראיין באופן אנונימי למחקר על המרכז, מבלי לציין שמדובר במחקר על תוכנית מסוימת. פרטי הצעירים אשר הסכימו להתראיין הועברו אלינו. הראיונות עימם בוצעו פנים אל פנים במרכז או בטלפון. רואיינו שמונה גברים ואחת עשרה נשים, שבעה עשר בני 21-35, ושניים בני 36-51.⁴ רובם מתגוררים עם הוריהם, חלקם עם בני או בנות זוגם ומעט מהם מתגוררים במסגרות אחרות כגון מכינה לצעירים עם מוגבלות או מעונות סטודנטים. הצעירים עם מוגבלות כללו, לפי המידע שהועבר מן המרכזים, צעירים עם מוגבלויות פיזיות, מוגבלויות נפשיות, לקויות למידה וכן צעירים אחדים עם מוגבלות לא מאובחנת או מוגבלות שאינה ידועה. בין המרואיינים היה מספר דומה של צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות שהשתתפו בפעילויות קבוצתיות וקיבלו ייעוציים פרטניים במרכזים. כמו כן בין המרואיינים היו יותר צעירים ללא מוגבלות אשר ציינו כי הם במהלך לימודים או לקראתם (שבעה לעומת שלושה עם מוגבלות), ויותר צעירים עם מוגבלות אשר ציינו כי הם עובדים לעומת צעירים ללא מוגבלות (חמישה לעומת שניים בהתאמה).

4. ממצאי המחקר

בחלק הראשון של פרק זה יוצגו כל אחד מן המרכזים המשתתפים במחקר בנפרד, תוך ניסיון לאפיין את הדגש עיקרי הניתן בכל אחד מהם בעת יישום התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות. לאחר מכן יינתן מענה לשאלות המחקר ויוצגו נושאים אשר עלו מתוך הראיונות הנוגעים להטמעת התוכנית בשלושת המרכזים.

4.1 אופנים שונים של יישום התוכנית בשלושת מרכזי הצעירים במחקר

במהלך המחקר הבחנו בהבדלים משמעותיים באופן שבו מיושמת התוכנית בכל אחד מן המרכזים. מן הממצאים עלה כי אחת הסיבות לכך היא היעדר הכוונה מוגדרת מספיק של מרכיבי התוכנית בתחילת דרכה. אי-בהירות זו בנוגע לתוכנית ואופיים השונה של מרכזי הצעירים בכל עיר הובילו לכך שכל מרכז

⁴ אף על פי שגילם של שני מרואיינים אלה חורג מהגדרות התוכנית, הוחלט להכלילם במחקר מאחר שהם היוו חלק מן התוכנית במרכז הצעירים שבו הם רואיינו. ראו התייחסות נוספת לנקודה זו בפרק הממצאים.

יישם בפועל את התוכנית באופן אחר. לפיכך נציג כעת את שלושת האופנים השונים המיושמים בכל מרכז: ליווי אישי במרכז הצעירים בעכו, התאמת השירות לצרכים במרכז הצעירים בשדרות ואוניברסליות במרכז הצעירים בנתניה.

4.1.1 עכו – ליווי אישי

עכו היא עיר בצפון הארץ, ובה אוכלוסייה הטרוגנית ביותר המונה כ-50 אלף תושבים (תושביה כוללים יהודים, ערבים, דתיים, חילונים, עולים חדשים ועוד). מרכז הצעירים בעכו קיים משנת 2008, והוא משרת כ-5000 צעירים בשנה.

יישום התוכנית: במרכז הצעירים בעכו המרכיב העיקרי ביישום התוכנית הוא **ליווי אישי וארוך טווח על ידי רכזת הנגישות**. הצעירים שמזוהים ככאלה שיש להם מוגבלות (או שיש הנחה כזאת), מופנים לרוב לרכזת הנגישות, שגם משמשת רכזת פיתוח קהילה במרכז. היא מקיימת איתם שיחה ומפנה אותם במידת הצורך לרכזים נוספים או לפעילויות אחרות במרכז. חלק עיקרי בתפקיד הרכזת הוא ללוות את הצעיר ליווי מתמשך, לבדוק שהוא מסתדר, שהוא קיבל מענה, ולעיתים אף ללוות אותו לפעילויות, או כפי שמנהל המרכז הסביר:

"[רכזת הנגישות עושה] שיחת טלפון מעקב, לברר מול הרכזת [האחראית לתחום אחר] מה התקדם. היא עוקבת אחרי כל אחד באופן אישי, שהם לא יפלו בין הכיסאות, היא רואה מה קורה איתם אצל כל רכז".

במרכז זה צעירים עם מוגבלות מקבלים על פי רוב ליווי משמעותי וארוך יותר מן הליווי שצעירים אחרים מקבלים במרכז. לטענת צוות המרכז, בלי הליווי צעירים עם מוגבלות לא יוכלו לעשות שימוש מועיל בשירותי המרכז. גם בעיני מנהל המרכז הליווי האישי של הרכזת הוא חלק חשוב מאוד בתוכנית, הוא הסביר כך:

"צעירים עם מוגבלות מגיעים לזמן יותר ארוך לעומת צעירים אחרים. צעיר אחר בא מפוקס למטרה מסוימת, קיבל והלך. פה הקשר הזה הוא משמעותי לצעירים האלה מאוד".

במרכז מתקיימות פעילויות ייעודיות רבות לצעירים עם מוגבלות, חלקן מאורגנות על ידי עמותות ייעודיות לאנשים עם מוגבלות כגון "כיוונים" ו"אנוש", שמגיעות לבצע אותן במרכז, וחלקן מאורגנות על ידי רכזת הנגישות של המרכז, המזמינה אליהן צעירים החברים בעמותות אלו. לפעילויות אלו יש נראות מסוימת בקרב כלל הצעירים, שיודעים שמתקיימות פעילויות "של עמותות" במרכז.

מדברי הרכזת עולה שרוב הצעירים עם מוגבלות מגיעים למרכז דרך קבוצות שעושות את הפעילויות שלהן בו. קיום פעילויות אלו במרכז הצעירים מאפשר לטענתה לחשוף את הצעירים לשאר הפעילויות במרכז, וכך אפשר להציע להם לקבל ייעוץ פרטני ולהצטרף לפעילויות קבוצתיות המתקיימות במרכז לכלל הציבור. הרכזת גם מעבירה את לוח הפעילויות של המרכז לרכזות ולרכזים בעמותות, וכך מזמינה את הצעירים להצטרף לפעילויות.

צעירים מעטים המגיעים למרכז דרך אותן פעילויות ייעודיות משתתפים בשירותים נוספים הניתנים במרכז, כגון ייעוץ פרטני או פעילות קבוצתית כללית. לעיתים הם מגיעים לפעילויות בליווי של רכזת הנגישות או של רכז העמותה שדרכה הגיעו למרכז. ישנם גם צעירים עם מוגבלות המשתלבים בפעילויות קבוצתיות של המרכז ללא ליווי אישי (לדוגמה בלימודי מחשב או בקורס מנהיגות). חשוב לציין כי כל הצעירים עם מוגבלות, בין אם הם מגיעים לפעילות קבוצתית או לייעוץ פרטני ובין אם הם עם ליווי אישי או לא, נמצאים במעקב של רכזת הנגישות של המרכז.

מבנה המרכז: קומת הקרקע במבנה מרכז הצעירים בעכו נגישה. בקומה זאת מתבצעות רוב פגישות הייעוץ הפרטניות וכן יש בה כמה כיתות וחדרים לפעילויות קבוצתיות. אין מעלית לקומה העליונה (שם יש כיתות וחדרים נוספים), אך לטענת הצוות צפויים להתקין אחת בשנת 2018. בכניסה למרכז יש מחשבים אחדים לשימוש חופשי, ונראה שהם מייצרים מרחב שאנשים מן הסביבה הקרובה מרגישים בנוח להיכנס אליו, כפי שהסבירה אחת הצעירות:

”איך שאת נכנסת יש מחשבים שאנשים יכולים לבוא ולשבת, להיכנס. אפילו ילדים, ממש כמו בית פתוח. הם יכולים לבוא. גם אנשים מבוגרים מגיעים לשם. הדלתות תמיד פתוחות” (ק', בת 24).

דבריה של ק' מבטאים את אחד המאפיינים הייחודיים של מרכז הצעירים בעכו, והוא היחס הרב שצוות המרכז נותן לקהילה בכלל, ולמשפחות של צעירים עם מוגבלות בפרט. המרכז מארגן פעילויות רבות שפתוחות לקהל הרחב המיועדות למשפחות ולא רק לצעירים, או פעילויות בבתי ספר בשכונה שבה ממוקם המרכז. כמו כן צוות המרכז שם דגש רב על הקשר עם משפחות של צעירים עם מוגבלות, למשל בתחילת יישום התוכנית הוזמנו הוריהם של הצעירים למרכז כדי להציג בפניהם את השירות. כמו כן לעיתים יש קשר עם אחיהם של הצעירים.

4.1.2 שדרות – התאמת השירות לצרכים

שדרות היא עיר קטנה יחסית בדרום הארץ, המונה כ-25 אלף תושבים. יש בה אחוז גבוה של עולים חדשים והיא מתמודדת עם איום ביטחוני. מרכז הצעירים בשדרות הוקם בשנת 2006, והוא נותן שירות לכ-2000 צעירים בשנה.

יישום התוכנית: גישת המרכז בשדרות מבוססת על **מתן שירות שווה לכלל הצעירים בעיר, תוך התייחסות לזכויות ולהתאמות ספציפיות שצער עם מוגבלות עשוי להזדקק להן בכל תחומי השירות במרכז** (השכלה, תעסוקה, הכשרה מקצועית ועוד). רכזת הנגישות קראה לזה “לתפור לצער חליפה אישית”, והיא הציגה את יחס הצוות כך:

”קודם כל אתם צעירים, ואחר כך אחד עם מגבלה כזאת, אחד עם הפרעת קשב, אחד חייל משוחרר. כל אחד אנחנו תופרים לו את הייעוץ שמתאים לו ואת הרשת ביטחון שמתאימה לו”.

לפיכך צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז מופנים לכל הרכזים בהתאם לתחומי העניין והצורך שלהם, ולא דווקא לרכזת הנגישות. תפקידה של רכזת הנגישות הוא בעיקרו מתן תמיכה לצוות המרכז והטמעת התוכנית בכל שירותי המרכז, ולא ריכוז הטיפול בצעירים. לפי דבריה, התוכנית במרכז מבוססת על

שלושה עקרונות: (1) שינוי תפיסות כלפי אנשים עם מוגבלות; (2) למידה של צוות המרכז את השירותים הספציפיים עבור צעירים עם מוגבלות בכל תחומי השירות במרכז (השכלה, תעסוקה, הכשרה מקצועית ועוד) במטרה לתת לצעיר שירות המתאים לצרכיו האישיים; (3) מיפוי אנשי מפתח בעיר המספקים שירותים לצעירים עם מוגבלות, למען יצירת מעין רשת ביטחון מקומית, שאפשר יהיה להפנות אליה או לערב אותה בעת הצורך.

המטרה של המרכז היא לתת שירות כוללני ככל האפשר לכלל הצעירים המגיעים למרכז, בהם גם צעירים עם מוגבלות. כך הסבירה אחת הרכזות:

"התפיסה שלנו מאוד הוליסטית, צריך לעשות תהליך כולל (...) זה לא רק לעבוד, רק ללמוד, אלא בואו נעשה תהליך שהוא גם וגם כי ככה זה בחיים".

לפיכך עבודת הצוות בעת יישום התוכנית ובכלל מבוססת על שיתופי פעולה בין רכזי המרכז ובינם לבין גורמים מקומיים נוספים:

"אין אצלנו רכזת נגישות, אין מישהי שמתעסקת רק עם צעירים עם מגבלה. המטרה שלנו זה שהם יחוו את הכול".

כוונת הרכזת היא כי אין רכזת עבור אנשים עם מוגבלות או עבור אוכלוסיות אחרות בקרב צוות היועצות במרכז. תפקידה של רכזת הנגישות הוא כלפי מרכז הצעירים עצמו ועיקרו יישום התוכנית על ידי כלל הצוות. בשנים האחרונות, כאשר מתעורר צורך אצל צעירים מסוימים בליווי אישי או ארוך יותר, נעזר המרכז בסטודנטים לעבודה סוציאלית ממכללת ספיר, אשר עושים את ההתמחות שלהם במרכז הצעירים. סטודנטים אלו מלווים אישית לא רק צעירים עם מוגבלות אלא גם צעירים בסיכון, עולים חדשים, וכל צעיר שצוות המרכז מזהה שיש לו צורך בליווי כזה. רכזת תעסוקה הסבירה:

"כ-15-20 צעירים קיבלו ליווי במשך 8 חודשים של מפגש שבועי, ואפילו שהם היו אצלי בייעוץ קריירה, הם קיבלו ליווי נוסף איך להמשיך אחרי הייעוץ".

אחת הצעירות סיפרה:

"אני עברתי גם הרבה ליווי אצל [סטודנטים ממכללת] ספיר. כי גם אם את באה כביכול להשכלה אצל הרכזת עדיין יש לך עוד מעצמה של אנשי צוות שכאילו מחבקים אותך בחזרה ועוזרים לך באמת לקבל את הדבר הנכון לך" (ס', בת 22).

המרכז מגייס צעירים, בין השאר, דרך מה שהצוות מכנה קבוצות "קהל שבוי". לרוב מדובר בקבוצות של חיילים לקראת שחרור, אך גם בקבוצות של צעירים עם מוגבלות המסיימים שירות לאומי ומופנים על ידי עמותות כגון "גוונים". הצעירים מן הקבוצות הללו עוברים השתלמויות וסדנאות מרוכזות במרכז הצעירים מטעם אותם ארגונים או עמותות, ובהן סדנה שמעביר צוות המרכז הנוגעת לשירותי המרכז הרלוונטיים לאותה קבוצה (למשל סדנה על זכויות ושירותים לחיילים משוחררים). בסדנה המיועדת לצעירים עם מוגבלות מושם יותר דגש על זכויותיהם ועל שירותים שהם זכאים להם. בעזרת סדנאות

אלו חושף המרכז את שירותיו לצעירים, ואחר כך צעירים שמעוניינים בכך מגיעים לקבלת ייעוץ פרטני אצל רכזות המרכז.

מבנה המרכז: מרכז הצעירים נגיש. בתחילת שנת 2017 עבר המבנה שיפוצים אחדים, חלקם במסגרת יישום התוכנית, אשר כללו התקנת שירותי נכים, הסדרת גישה לבניין דרך שתי כניסות שונות וכן הסדרת חניות נכים מחוץ למרכז. חלק מן השיפוץ כלל גם יצירת חללים פרטיים לשיחות ייעוץ פרטניות עם הרכזות. מרכז הצעירים הוא מקום קטן יחסית, אך לפי דבריהם של הצעירים מדובר במקום מזמין, וניכר שחלקם נוהגים להגיע למרכז לעיתים תכופות. חלק מן הצעירים אמרו שהיו מעוניינים לשהות במרכז אף יותר זמן, אך לשם כך רצוי שיהיו עמדות למידה, מחשבים ואזורי ישיבה רבים יותר.

אחד המאפיינים הייחודיים של מרכז הצעירים בשדרות הוא ההשפעה הרבה שיש לעמותת "גוונים" על האופן שבו צוות המרכז מתייחס לנושא של מוגבלות. עמותת "גוונים" היא עמותה המציעה מגוון שירותים לאנשים עם מוגבלות (כגון ניהול קריירה, ליווי בעת כניסה למסלולי שירות צבאי ושירות לאומי, לימודי מקצוע ותואר אקדמי, סיוע בדיור ועוד) במטרה לפתח אצלם מיומנויות לחיים עצמאיים. העמותה מקיימת פעולות קבוצתיות לצעירים עם מוגבלות במרכז הצעירים, ובעבר העבירה כמה סדנאות לצוות המרכז בנושא שירות נגיש. כמו כן ישנו תקן קבוע של צעיר או צעירה עם מוגבלות המשרת/ת שירות לאומי במרכז במסגרת העמותה. לפעולות אלו יש נראות רבה במרכז הצעירים, הצעירים יודעים על הפעילויות הקבוצתיות של "גוונים" ונחשפים בקביעות לצעירים עם מוגבלות, שכן בני השירות לאומי לרוב משובצים בעמדות הקבלה של המרכז. כמו שניסחה אחת מן הרכזות: "צעירים עם מוגבלות זה חלק מהנוף".

4.1.3 נתניה – אוניברסליות

נתניה היא עיר גדולה באזור השרון, המונה כ-200 אלף תושבים. בשנים האחרונות התפתחה נתניה משמעותית, אך בה בעת צעירים רבים עוזבים את העיר מאחר שאין בסביבתה מוסדות לימוד בולטים או אזור תעסוקה מרכזי. מרכז הצעירים בעיר הוקם בשנת 2007, והוא משרת אלפי צעירים בשנה (כ-3500 צעירים בשיחות ייעוץ פרטניות ומעל 20 אלף צעירים בכלל הפעילויות ואירועים של המרכז).

יישום התוכנית: המרכז מתאפיין במתן **שירותים אוניברסליים לכלל הצעירים בעיר** מתוך תפיסה של שוויון והשתתפות מלאה, וכך פועלת גם התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכז. ישנה התייחסות ספציפית לקבוצות מסוימות רק לצורכי "הנגשה" של פעילויות, למשל על ידי תרגום לעולים מצרפת או תמלול ותרגום לשפת סימנים לאנשים חירשים ולכבדי שמיעה. במקרים חריגים המרכז משתף פעולה עם ארגונים מסוימים כדי לקיים בו פעילות עבור קבוצה מסוימת (למשל עם ארגון "איגי" לקהילה הלהט"בית, או עם ארגון "אנוש" למתמודדים עם מוגבלות נפשית), אך לרוב פעילויות ושירותי המרכז מיועדים לכלל הצעירים בעיר. כמו כן במרכז מתקיימות פעילויות מעטות ונקודתיות המיועדות לקבוצות של אנשים עם מוגבלות (למשל של עמותות). עיקר יישום התוכנית במרכז בא לידי ביטוי בהנגשת השירותים הקיימים בו עבור צעירים עם מוגבלויות שונות. בין היתר, פעולות הנגשה אלו כוללות הוספת סמל נגישות בכל הפרסומים של המרכז, יצירת אפשרות לבקש באתר המרכז התאמות נגישות שונות עבור פעילויות במרכז,

הנגשת מבנה המרכז (כולל התקנת מעלית חדשה), הכשרת הצוות המייעץ למתן שירות נגיש ועוד. לפי דברי הצוות רוב הצעירים מגיעים לייעוץ פרטני, ומעטים גם לפעילויות קבוצתיות כלליות של המרכז (כגון קורס פסיכומטרי, קבוצת מנהיגות, קבוצת סטודנטים מצטיינים ועוד), או לאירועים הפתוחים לקהל הרחב (כגון הקרנת סרטים, מסיבות, הרצאות ועוד).

הצעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז מופנים ישירות לקבלת השירות הרצוי להם (בין אם מדובר בייעוץ פרטני ובין אם בפעילות קבוצתית). כפי שהסביר מנהל המרכז, ששימש בעבר כרכז הנגישות:

"לא רצינו שיהיה מישהו שאליו מגיעים כל הצעירים עם מוגבלות, אלא שזה יהיה אוניברסלי, שיהיה מישהו שידאג שהצוות מקבל הדרכה, שכל הפעילויות יהיו נגישות, שששווק את הפעילות לצעירים עם מוגבלויות, לא לצבוע פעילות בצבע מסוים".

כמו כן רכז הנגישות הנוכחי במרכז אינו חלק מן הצוות שנותן ייעוץ פרטני (בשונה משני המרכזים האחרים) כך שהוא לא נמצא בקשר אישי עם צעירים עם מוגבלות. עיקר תפקידו ביישום התוכנית הוא ליצור קשרים עם גופים רלוונטיים עבור צעירים עם מוגבלות ולייעץ לצוות המרכז.

צוות המרכז אינו מציע ליווי אישי או ליווי ארוך טווח לצעירים עם מוגבלות. אם הם מרגישים צורך בכך הם מפנים לעמותות או לגורמים רלוונטיים. אחת הרכזות טענה שהייתה מעוניינת בקשר רב יותר עם עמותות במטרה להפנות את הצעירים לשירות הנכון ביותר עבורם.

מבנה המרכז: בשנת 2015 עבר המרכז למבנה חדש הממוקם במרכז העיר. נכון לזמן עריכת המחקר, הייתה גישה לקומת הקרקע בלבד, שבה יש רק עמדת קבלה. לא הייתה נגישות לקומות העליונות, שבהן נמצאים חדרי הפעילויות, חדרי היועצות המקצועיות וכן עמדות למידה. לאחר מאמצים רבים השיג המרכז תקציב להתקנת מעלית שמיועדת להיכנס לשימוש בחודש אפריל 2018. היעדר מעלית הקשה על צעירים עם מוגבלות, כפי שסיפר אחד מהם בריאיון: "היה לי ממש קשה, אז הייתי נעזר באימא שלי. לא הייתה מעלית והיה קצת קשה" (ע', בן 21). מן הראיונות עם הצעירים עלה שהשיפוצים הארוכים במקום סביב התקנת המעלית השפיעו עליהם מאחר שהקשו על הכניסה למרכז ועל הישיבה בעמדות הלמידה שאמורות להיות שקטות. יחד עם זאת הם הביעו תמיכה בשיפוץ ובהתקנת מעלית במבנה. כמו כן הצעירים ציינו לטובה את מיקומו המרכזי של המרכז בעיר, המקל את ההגעה אליו.

לעיתים נראה שיש פער בין הכוונות של אנשי הצוות לעודד השתתפות מלאה של צעירים עם מוגבלות במרכז ופעילותם למען שינוי מערכת, לבין רמת הנגישות והשתתפות בפועל. לדוגמה, מנהל המרכז סיפר שבעת גיוס צעירים לפעילויות קבוצתיות, כמו קבוצת מנהיגות, הצוות פועל כדי ש-20%-10% מן המשתתפים יהיו צעירים עם מוגבלות, אך בפועל לא היו צעירים עם מוגבלות בקבוצות אלה. המנהל סיפר כי:

"בקבוצות הראשונות היו צעירים עם מוגבלות לא מעטים שפרשו. כנראה שהליווי שלנו לא היה מספיק טוב. בשני אני לא זוכר, בשלישי הייתה בעיה כשהתחיל השיפוץ, היה תוכנית בלי פרויקט. לא זוכר אם היו שם צעירים עם מוגבלות."

כמו כן למרות המספר הגבוה יחסית של צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז, היה לצוות קושי רב לאתר צעירים עם מוגבלות שיתראיינו למחקר זה, ורק כעבור זמן ממושך אותרו שלושה צעירים עם מוגבלות שהסכימו להתראיין למחקר.

לסיכום, ניתן לראות כי היעדר הכוונה ברורה מספיק בתחילת יישום התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות הוביל לכך שכל מרכז צעירים פיתח אופן אחר ליישומה. מצד אחד, יישום אחר של התוכנית בכל מרכז מאפשר הלימה גבוהה יותר בין מרכיבי התוכנית לבין מאפייני מרכז הצעירים, נותן מקום לאופי ההתנהלות, לצרכים ולאוריינטציה של כל מרכז. למשל, התייחסות לקהילה המקומית במרכז הצעירים בעכו באה לידי ביטוי הן בכלל הפעילויות של המרכז והן בתוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות. מצד שני, נוצרו פערים בין המרכזים ביישום התוכנית על פי מטרותיה. למשל, אפשר לומר שהמרכזים בשדרות ובנתניה מיישמים יישום מלא יותר את המטרה לשילוב אוניברסלי, הנמצאת בלב התוכנית, לעומת המרכז בעכו אשר שם פחות דגש על מטרה זו.

4.2 יישום התוכנית והערכת השפעותיה

בחלק זה יוצגו ממצאים הבאים לתת מענה לשאלות המחקר כפי שאלו נקבעו, תוך השוואה בין המרכזים והדגשת הבדלים משמעותיים ביניהם כאשר יש כאלה. כמו כן יוצגו נושאים אחדים אשר הצוותים בשלושת מרכזי הצעירים העלו בראיונות, הנוגעים למגוון סוגיות ביישום התוכנית.

4.2.1 הכוונה מקצועית ליישום התוכנית

ניכר כי בכל המרכזים יש רצון רב ליישם את התוכנית, עמדות אנשי הצוות כלפיה הן חיוביות ואף אחד לא מפקפק בחשיבותה. אחד המנהלים הציג זאת כך:

"הפיילוט נתן לנו כלים על מנת להטמיע את מה שכולם ידעו מזמן – אם אנחנו לא יכולים לתת שירות לצעירים עם מוגבלות אין לנו זכות קיום".

יחד עם זאת, מדבריהם של אנשי הצוות במרכזים עלה כי לא תמיד היה להם ברור כיצד עליהם לעשות זאת, אילו פעילויות הם אמורים לארגן במסגרת יישום התוכנית ומה נחשב חלק מן התוכנית ומה לא. אחד הרכזים הסביר זאת:

"אין אג'נדה ברורה. אנחנו למשל חרטנו על דגלנו את האוניברסליות. לא כל המרכזים ככה. יש מרכזים אחרים שעושים פעילות ייעודית לאוכלוסיות מסוימות. היה אפשר להעביר בצורה יותר ברורה מה האג'נדה של התוכנית. גם למרכזים שאין להם רכז נגישות".

הדבר בא לידי ביטוי גם בדוח זה, שכן כפי שהוצג כל מרכז צעירים מיישם בסופו של דבר את התוכנית באופן ייחודי, וכן יש הבדלים ניכרים בין המרכזים במרכיבי התוכנית, כגון תפקיד רכז הנגישות, שיתופי פעולה בקהילה או קיום פעילויות ייעודיות לצעירים עם מוגבלות במרכז, על כך יורחב בהמשך.

מן הראיונות עלה שבשנים האחרונות חל שינוי לטובה, כאשר המרכזים התחילו לקבל יותר הכוונה בנוגע להטמעת התוכנית. מנהל אחד ציין:

"רק בשנה שעברה הייתה הכשרה משמעותית. היה צריך את זה בתחילת הדרך וזה לא היה וחבל".

מנהל אחר הרחיב:

"הכניסה של רונית [מנהלת מטעם "ישראל מעבר למגבלות"] עשתה שינוי דרמטי בתוכנית. היא יותר מקצועית. מבחינת התכנים, הכיוון, נכנסנו לפריזמה יותר מצומצמת ויותר נכונה. לפני זה התפורנו. בתחילת הדרך לא ידענו איך לגשת בכלל. באו אליי, אמרו לי אתה רוצה להגיע לצעירים האלה תגיע דרך ההורים. תעשה פעילות קבוצתית ותגבש אותם כקבוצה. תעשה ערב שהוא ייחודי לקבוצה הזאת. זרקנו חץ בתקווה שהוא יפגע. היום הכיוון הוא אישי ופרטני יותר. יותר אישי. אין יותר את הניסוי והטעייה (...). התוכנית עברה שינוי. אני מאד מברך על השינוי הזה".

השינוי יוחס לרוב למינויה של מנהלת התוכנית החדשה מטעם "ישראל מעבר למגבלות". הן מנהלי המרכזים והן הרכזים ציינו את הקשר הרציף והחיובי שיש להם איתה ואת הליווי שהיא מספקת בנוגע לנושאים הקשורים ליישום התוכנית בפועל.

4.2.2 גיוס הצעירים עם מוגבלות למרכז הצעירים

בשלושת המרכזים עיקר הגיוס נעשה דרך עמותות, במגוון דרכים: קיום הפעילויות של העמותות במרכז כפי שמתרחש בעיקר בעכו ובשדרות, שיתופי פעולה נקודתיים ופרסום שירותי מרכז הצעירים על ידי העמותות.

דרך נוספת היא אמצעי תקשורת כמו עיתונים מקומיים או פייסבוק, שהיא הדרך שצעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות ציינו כערוץ העיקרי להיכרות עם המרכז. עוד דרך היא שירותים שונים כמו אגף הרווחה או ביטוח לאומי. מבין הצעירים שרואיינו למחקר רק אחד הגיע למרכז הצעירים בדרך זו (דרך עובדת סוציאלית בשירות לבריאות הנפש), ומדבריהם של אנשי הצוות עולה כי הם היו רוצים שיתוף פעולה רחב יותר עם גורמים אלה. צעירים מעטים שמעו על המרכז לראשונה מחברים אחרים שקיבלו בו שירות, או בעקבות השתתפות באירוע של המרכז הפתוח לציבור הרחב.

לא נמצא שיש הבדלים ניכרים באופני הגיוס בשלושת המרכזים. יחד עם זאת יש כמה פרקטיקות ייחודיות למרכזים השונים, למשל רכזת הנגישות בעכו מארגנת פעילויות ייעודיות לחברי עמותות וכך מגייסת אותם להגיע למרכז; בשדרות צוות המרכז מעביר סדנאות לקבוצות המגיעות במסגרות שונות (מה שהם כינו "קהל שבוי") וכך נחשפים הצעירים המשתתפים לשירותי המרכז.

אנשי הצוות לא ציינו קשיים רבים בגיוס צעירים עם מוגבלות למרכז, מלבד שהדבר גוזל זמן רב מרכזי הנגישות, כך שלא תמיד מתממש פוטנציאל הגיוס במרכז. כמה אנשי צוות אמרו:

"יש קהל יעד נוסף שעדיין לא מיצינו, הגענו רק ל-10% מקהל היעד. אבל זה משאבים, של זמן, של תקציב";

"לדעתי אנחנו לא עושים מספיק לגייס בכלל וצעירים עם מוגבלות בפרט. אני חושב שאנחנו לא עושים מספיק (...). רכז נגישות עובד בשליש משרה, הספקתי להגיע לרווחה, לבתי ספר, ועם עוד גופים, ואני עדיין חושב שזה לא מספיק. זה ברור שלא יכולים להקצות יותר. קשה בהיקף כזה להגיע לכל הקהלים. אם היה לי יותר זמן הייתי מנסה להגיע לקהלים נוספים".

יתרה מכך עיקר הקשיים שעלו בראיונות התרחשו לאחר הפנייה הראשונית, והם כללו בין היתר: היעדר התמדה של הצעירים או קושי לגרום להם להגיע לפעילויות קבוצתיות ללא ליווי. כפי שסיפרה אחת הרכזות:

"לפעמים גם את יושבת עם צעיר או צעירה באופן פרטני והם מראים התלהבות. אבל הם חוששים איך הם ישתלבו. אני מתקשרת אחרי כמה ימים כדי לשכנע וליצור אמון ושזה לטובתו, ואומרים לי שהם ירדו מזה".

קשיים נוספים הם צורך בסיוע רחב יותר מן הניתן במרכז וקושי לדבר על המוגבלות. על קשיים אלה יורחב בהמשך.

מנהלת התוכנית מסרה שבשנת 2016 השתתפו במרכז הצעירים בעכו 46 צעירים עם מוגבלות, בשדרות השתתפו 22 צעירים עם מוגבלות ובנתניה 61 צעירים עם מוגבלות. מן הנתונים שהוצגו בוועדת ההיגוי של התוכנית בתחילת שנת 2018 עלה כי ישנה עלייה במספר הצעירים עם מוגבלות המגיעים למרכזי הצעירים, ובשנת 2017 השתתפו במרכז הצעירים בעכו 53 צעירים עם מוגבלות, בשדרות השתתפו 60 צעירים עם מוגבלות ובנתניה – 79. על פי הנתונים שנמסרו על סך הצעירים המגיעים למרכזים, מדובר ב-1% מסך הצעירים המגיעים למרכז בעכו, ב-3% מסך הצעירים המגיעים למרכז בשדרות וב-2% מסך הצעירים המגיעים למרכז בנתניה. לפי דוח אנשים עם מוגבלות בישראל משנת 2017 (ברלב, קרן-אברהם, הבר ואדמון-ריק, 2017) ל-2% מן הצעירים בגיל 20-34 בישראל יש מוגבלות חמורה (כלומר יש להם בעיה בריאותית או נכות המפריעה מאד לתפקודם היום-יומי). לפיכך אפשר לראות כי שיעור הצעירים המגיעים למרכזים קרוב לשיעורם באוכלוסייה.

רוב הצעירים המגיעים למרכזים הם צעירים המתמודדים עם מוגבלות נפשית (חלקם מקבלים סל שיקום), צעירים המקבלים שירותי שיקום באגף הרווחה וכן מעט צעירים על הרצף האוטיסטי. כמו כן ישנם מרכזי צעירים אשר מציעים את שירותיהם לא רק לצעירים אלא גם לתושבים מבוגרים יותר, כך שבפועל בחלק מן המרכזים יש אנשים עם מוגבלות שהם חלק מן התוכנית, גם כאשר הם לא בטווח הגילים המוגדר בתוכנית. דבר זה בא לידי ביטוי גם במחקר זה, שכן שניים מין המרואיינים היו בני 36-51 (שניהם ממרכז הצעירים בעכו). חשוב לציין כי מספרי הצעירים עם מוגבלות שהוצגו כחלק מן התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים מייצגים רק צעירים שהצהירו על מוגבלותם או צעירים שאנשי הצוות במרכזים זיהו שהם עם מוגבלות.

4.2.3 השתתפותם של צעירים עם מוגבלות במרכזי הצעירים

שלוש הדרכים המרכזיות להשתתפותם של צעירים עם מוגבלות במרכזי הצעירים הן:

1. קבלת ייעוץ פרטני – פגישה אחת או פגישות אחדות (3-5 פגישות) עם יועצת מקצועית במגוון תחומים.
2. פעילויות קבוצתיות כלליות במרכז, כגון קורסים, סדנאות, תוכניות מנהיגות.
3. פעילויות קבוצתיות המיועדות לצעירים עם מוגבלות במרכז. לרוב, הפעילויות מאורגנות על ידי עמותות חיצוניות, כגון "כיוונים", "אנוש", "גוונים" ועוד.

בעכו ובנתניה מתקיימים גם אירועים כלליים מטעם המרכז הפתוחים לקהל הרחב, כגון ערבי סטנד-אפ, מסיבות רחוב, הפנינג למשפחות, תחרויות, הרצאות ועוד. מבין הצעירים עם מוגבלות שרואיינו למחקר זה, איש לא ציין שהשתתף בפעילות מסוג זה.

מדברי אנשי הצוות במרכזים בעכו ובשדרות עלה כי צעירים עם מוגבלות משתתפים בקבוצות ייעודיות לצעירים עם מוגבלות. הדבר בולט בעיקר בעכו, שם פעילויות כאלה מאורגנות על ידי המרכז ועל ידי עמותות. חלק מסוים מן הצעירים המשתתפים בפעילויות אלו משתתף גם בפעילויות נוספות במרכז, כגון ייעוץ פרטני או קבוצה כללית, אך נראה שהדבר אינו נפוץ. בשדרות עולה הרושם כי המעבר מפעילות קבוצתית ייעודית לשימוש בשירותים הכלליים של המרכז נפוץ יותר, כפי שהסבירה צעירה עם מוגבלות המשתתפת בפעילויות של "גוונים" במרכז:

"יש לנו פעם בשבוע פה, כל הצעירים נפגשים. וכן באים מידי פעם, אלה שכן מכירים ויודעים מה נותנים פה [במרכז הצעירים], אני רואה שכן קובעים פה פגישות עם רכזת תעסוקה, השכלה... יש כאלה שמגיעים לבד, ויש כאלה שמגיעים עם המדריך שיעזור להם ויסביר להם" (ש', בת 20).

הבדל זה בין שני המרכזים אושרר בוועדת ההיגוי של התוכנית, אשר הציגה נתונים שמהם עולה כי בשנת 2017, 60 צעירים עם מוגבלות בשדרות קיבלו ייעוץ פרטני ו/או השתתפו בפעילות קבוצתית כללית, לעומת 21 צעירים עם מוגבלות בעכו.

החלק העיקרי של השירות במרכזי הצעירים הוא מתן ייעוץ פרטני ומקצועי לצעירים במגוון נושאים, כגון תעסוקה, השכלה, הכשרה מקצועית, מלגות, חיילים משוחררים וכדומה. ואכן עלה שרוב הצעירים עם וללא מוגבלות שרואיינו למחקר קיבלו ייעוץ פרטני כזה או אחר מן המרכזים השונים, חלקם גם יותר מייעוץ אחד. הדבר בולט במיוחד במרכז בנתניה, שבו על פי הנתונים שהוצגו בוועדת ההיגוי של התוכנית, 79 צעירים עם מוגבלות (שהם כלל הצעירים עם מוגבלות שהגיעו למרכז בשנת 2017) קיבלו ייעוץ פרטני, מתוכם 20 השתתפו גם בפעילות קבוצתית כללית.

צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות משתתפים גם בפעילויות כלליות שונות המתקיימות במרכז. צעירים עם מוגבלות שרואיינו ציינו שהם השתתפו בקורס מחשבים, בקורס פסיכומטרי ובמגוון סדנאות. הם סיפרו שהם מרגישים בנוח בפעילויות האלו, כפי שעולה מדבריה של א':

"הייתי גם בסדנאות רבות, איפור, קורסים של עזרה ראשונה. זה מאוד יפה, גם נותן הרגשה טובה, אנשים טובים גם. זה נחמד להיות עם קבוצות טובות, נחמדות" (א', בת 39).

מבין פעילויות אלו ניתן להדגיש תוכניות שונות למנהיגות או למעורבות חברתית. הפעילויות מתקיימות בקבוצות קבועות יחסית אשר מטרתן לעודד מנהיגות בקרב הצעירים ביישוב ולייצר מחויבות קהילתית. במשך ההשתתפות נחשפים הצעירים לתכנים שונים ומתבקשים לקדם פרויקטים חברתיים שונים בקהילה. מן הראיונות עלה כי צעירים עם מוגבלות השתתפו בקבוצות אלו ברמות הצלחה שונות, למשל בנתניה נאמר לנו שמספר צעירים עם מוגבלות התחילו כחלק מקבוצת מנהיגות אך פרשו לאחר זמן קצר, לעומת זאת בשדרות ובעכו יש צעירים עם מוגבלות המשתתפים בקבוצות המנהיגות של המרכזים במשך שנים, ולוקחים חלק במגוון פרויקטים שהקבוצות יוזמות בערים השונות.

מלבד שלושת דרכי השתתפות שצוינו, ישנם צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות אשר מגיעים למרכזי הצעירים במסגרת של שירות לאומי או בהתנדבות תמורת מלגה. נראה כי צעירים אלה רואים במרכז מקום עבודה לכל דבר ומתחברים לאנשי צוות המרכז. הדבר מאפשר גם חיבור לצעירים נוספים, בני שירות או מלגאים נוספים, הנמצאים במרכז באותה מסגרת, דבר ההופך אותם ל"קבוצה" מובחנת בפני עצמה.

4.2.4 חשיפה, אינטראקציות וחברויות בין צעירים עם מוגבלות ובין צעירים ללא מוגבלות

מן הראיונות עלה כי שירות הייעוץ הפרטני במרכזים אינו מייצר אינטראקציות עם צעירים אחרים במרכז, שכן הוא מתבצע אישית, לרוב בחדרה של הרכזת המקצועית. כפי שאמר ל':

"לא זוכר אם היו עוד צעירים. כל פעם באתי לרכזת ולא זוכר אם היו שם עוד אנשים" (ל', בן 22).

השתתפות בפעילויות ייעודיות לצעירים עם מוגבלות גם היא אינה מייצרת קשרים בין צעירים עם מוגבלות לבין צעירים ללא מוגבלות, אך קיום פעילויות אלו כן מייצר נראות של צעירים עם מוגבלות במרכז, כפי שציינו בראיונות כמה צעירים ללא מוגבלות:

"זה מקום יחסית קטן, את רואה מה הולך בחדרים, כשאת עוברת רואים. היו משולבים צעירים, דווקא היה נראה טוב" (ק', בת 24);

"גם מגיעות לשם קבוצות, של צרכים מיוחדים, למשל יש קבוצה שנקראת "כנפיים". כל פעם שהיה לי קורס פסיכומטרי הם היו במקביל בחדר אחר (...). אז כשאתה בא ויוצא או הולך לשירותים אז אתה רואה, אבל לא צריכה להיות אינטראקציה, הם בקבוצה מסוימת ואנחנו בשיעור עם המורה" (ה', בת 21). גם בעיני צעירים עם מוגבלות יש לביצוע פעילויות אלו במרכזי הצעירים חשיבות מסוימת, כפי שענתה צעירה עם מוגבלות על השאלה 'האם יש יתרון בביצוע פעילויות של עמותות במרכז?':

"בטח שיש, חשיפה. היכרות של אנשים. גם חשיפה של אותם צעירים שבאים לפה למרכז, ומכירים את אנשי הצוות, מה שלא היה פעם" (ת', בת 29).

לעומת שני סוגי ההשתתפות הקודמים, להשתתפות בפעילויות קבוצתיות כלליות במרכזי הצעירים יש פוטנציאל לייצר קשרים ואף חברויות בין הצעירים, מאחר שהן מאפשרות אינטראקציות ברמות קרבה שונות. רוב הצעירים שהשתתפו בקבוצות כלליות אלו ציינו כי במשך הפעילות הם יצרו קשרים עם המשתתפים האחרים, למשל צעירה עם מוגבלות הסבירה:

"אני מכירה שם [בקורסים] באמת אנשים, עוזרים אחד לשני, מפתחים קשרים. לא תמיד את מרגישה בנוח לדבר עם כל בן אדם, זה לוקח זמן, את צריכה שיהיה סוג של כימיה. למרות שכולם עוזרים אחד לשני תוך כדי הקורס" (ח', בת 20).

גם אחת הרכזות העידה על כך :

"למשל בסדנה של מרקים את עובדת עם אנשים ומדברים. קבוצות וואטסאפ... ככה נולדים קשרים".

נראה כי קשרים אלה הם זמניים ונשמרים בפעילות הקבוצתית עצמה :

"בקורס שעשיתי נוצרו קשרים בזמן הקורס, היום אנחנו לא בקשר. אבל אני חייב להגיד שבשנה הזאת שהיינו קבענו אפילו פעם אחת לפאב ביחד. כל אחד בא מהעולם שלו אבל באותם רגעים נוצרו קשרים" (נ', בן 30) ;

"אני הרבה בקשר עם כאלה שאני רואה אותם באותו יום. פחות אחרי זה, כל אחד יש לו את הדברים שלו" (ח', בת 20).

בהקשר זה חשוב לציין את קבוצות המנהיגות אשר נראה כי כן מאפשרות לייצר לא רק קשרים זמניים אלא גם חברויות בין צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות, כפי שציינו כמה צעירים :

"בקבוצות עוברים תהליך ומכירים אחד את השני ואז הופכים ממש לפעילים, לחברים" (ק', בת 24) ;

"אנחנו קבוצה, עושים הכול ביחד. אנחנו חברים, כל אחד משתתף בשמחות או בעצב אחד של השני" (ת', בת 29) ;

"זה פשוט המקום שהכי מחבר בין כל הקצוות. החממה למנהיגות זה סוג של מיקרו-קוסמוס של החברה הישראלית, שיש אחד כזה ואחד כזה, וזה עושה חיבורים בין שני אנשים שכנראה לעולם לא היו נפגשים ברחוב ומחליטים להיות חברים, אבל איכשהו המסגרת יוצרת ביניהם ומגלה להם שיש ביניהם דברים משותפים למרות שהם לא חשבו" (ס', בת 22).

נקודה מעניינת באשר לקשרים בין צעירים במרכזים הייתה מקומם של מרחבים משותפים במרכז כמקדמים אינטראקטיביים. עמדות מחשב לשימוש חופשי ואזורי למידה אפשרו לצעירים מסוימים ליצור קשרים אחד עם השני במשך השעות שלהם במרכז. נ', צעיר עם לקויות למידה שהיה מגיע בקביעות לעמדות למידה שקטות במרכז צעירים, סיפר :

"כשישבתי שם הייתי רואה את אותם פנים כל הזמן. אנשים ששומרים על עקביות ומגיעים לשם (...). הכול תלוי לכמה זמן מגיעים, אם זה אנשים שמגיעים לעיתים קרובות אפשר ליצור את הקשר. אבל זה חממה שאפשר ליצור שם קשרים חדשים. היו פעמים שדיברנו ויצאנו לשתות קפה באמצע" (נ', בן 30).

נקודה זו עלתה גם מדבריהם של צעירים נוספים, שכאשר נשאלו מה היו רוצים לשפר במרכזים ענו שהיו רוצים יותר אזורים פתוחים מסוג זה.

4.2.5 צוות המרכז ורכזי הנגישות

היבט חשוב בהבדל בין אופני יישום התוכנית הוא אופי תפקידם של רכזי הנגישות. בכל אחד ממרכזי הצעירים תפקיד רכז הנגישות שונה הן במיקומו בתוך צוות המרכז והן בקשר שלו עם הצעירים עם מוגבלות. במרכז הצעירים בעכו רכזת הנגישות משמשת גם כרכזת פיתוח קהילה, ויש לה רקע מקצועי בתחום של חינוך מיוחד. במרכז הצעירים בשדרות רכזת הנגישות היא גם רכזת השכלה גבוהה, ויש לה הכשרה בתחום של ייעוץ קריירה. במרכז הצעירים בנתניה היה רכז הנגישות גם סגן מנהל פעילות ותוכן בעת עריכת המחקר, לפני כן היה אחראי לתחום היזמות החברתית, והוא בוגר תואר ראשון בניהול עסקים חברתיים ובעל תעודת הוראה.

אפשר לראות את ההבדלים בתפקידם של רכזי הנגישות כמעין רצף:

- בקצה אחד יש את מרכז הצעירים בעכו, שם רכזת הנגישות מרכזת את הטיפול כמעט בכל הצעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז וכן מבצעת ליווי ומעקב לאורך זמן, כלומר נוכחותה בולטת ביותר בשירות מול הצעירים.
 - באמצע ישנו המרכז בשדרות, שם הרכזת אינה מרכזת את הטיפול בכל הצעירים עם מוגבלות אלא נותנת שירות רק לאלה המעוניינים בייעוץ בתחום ההשכלה הגבוהה. עיקר תפקידה כרכזת נגישות הוא בעבודה משותפת עם שאר צוות המרכז, ובניסוח והטמעה של התוכנית כך שיתאים יותר לאופי המרכז.
 - בקצה השני ישנו המרכז בנתניה, שבו רכז הנגישות אינו מייעץ לצעירים המגיעים למרכז, ולכן אינו נמצא בקשר ישיר כלשהו עם צעירים עם מוגבלות שמגיעים למרכז. עיקר עבודתו כרכז נגישות מתבטא במתן ייעוץ לרכזות המייעצות לצעירים ובהטמעת התוכנית במרכז.
- שלושת רכזי הנגישות במרכזי הצעירים עוסקים באיתור ובגיוס של צעירים עם מוגבלות באזורם, ביצירת קשרים עם גופים ועם עמותות רלוונטיות ובהטמעת התחום בקרב שאר חברי הצוות במרכז.
- הצעירים שרואיינו למחקר הביעו שביעות רצון גבוהה מן היחס שקיבלו מן הרכזים המקצועיים שאיתם היו בקשר ומצוות המרכזים באופן כללי. הם סיפרו כי היחס כלפיהם היה תמיד מזמין, "בגובה העיניים", אישי ונעים. רכזי הצוות התעניינו ברצונות ובהעדפות של הצעירים, בהתקדמות ובהצלחה שלהם. רק צעירה אחת עם מוגבלות סיפרה על מקרה "לא נעים" כאשר אחד המורים באחת סדנאות במרכז חסם אותה בוואטסאפ לאחר שהיא שלחה הודעות עם שאלות לטלפון האישי שלו. בעקבות תקרית זו, ייתכן כי יש צורך להכשיר את המורים ואת המדריכים המגיעים להעברת תכנים במרכזי הצעירים, ולא רק את הצוות הקבוע.
- צעירים עם מוגבלות משלושת המרכזים סיפרו שהרגישו שהשירות שקיבלו התאים לצורכיהם האישיים, וכי אנשי הצוות הכירו את הזכויות ואת השירותים המגיעים להם, למשל צעירה עם לקויות קשב וריכוז סיפרה כך:

"כל מיני שיחות שהיו לי סביב זה – לדאוג שאני מקבלת את הזכויות שלי ולהזכיר שכשאני מגיעה לאוניברסיטה לשלוח את הטפסים של האבחונים שמגיעים לי, ולדבר עם המרכז הארצי ולשלוח טפסים לפסיכומטרי מותאם. אומרים לך דברים כאלה שאני יודעת שהרבה חברים שלי לא ידעו על זה" (ב', בת 23).

4.2.6 ליווי אישי וארוך טווח

אף על פי שסוגיה זו אינה חלק ממרכיבי התוכנית, נראה כי יש הסכמה בשלושת המרכזים בדבר הצורך של חלק מן הצעירים עם מוגבלות בליווי אחר מזה שמוצע לצעירים ללא מוגבלות. אומנם מרכזי הצעירים אינם ארגונים שאמורים להציע ליווי כזה, אך כפי שאמרו חלק מן הרכזים, לפעמים הליווי הוא קריטי למיצוי הפוטנציאל של השירותים הניתנים במרכז. כל מרכז מתמודד עם צורך זה בדרך אחרת, כאשר גם כאן ניתן לזהות מעין רצף במתן מענה:

- בקצה אחד ישנו מרכז הצעירים בעכו, אשר מציע ליווי אישי של רכזת הנגישות, שנמצאת בקשר רציף עם רוב הצעירים עם מוגבלות. במרכז התייחסו לליווי הזה כקריטי עבור חלק מן הצעירים.
- באמצע יש את המרכז בשדרות, אשר מציע לצעירים הזקוקים לכך ליווי של סטודנטים לעבודה סוציאלית ממכללת ספיר. במרכז יש גם ניסיון לקבל תקן של עובדת סוציאלית מאגף הרווחה שתטפל רק בצעירים מן העיר ותקבל אותם במרכז הצעירים. כלומר, הליווי מתקיים במרכז עצמו אך לא על ידי צוות המרכז. בצוות הציגו את זה כך:
"אנחנו לא טיפוליים אלא שירותיים, נותנים שירות לצעירים עם מוגבלות, לצעירים בסיכון, בתנאי שיש גם מי שנותן את המעטפת הטיפולית".
- בקצה השני יש את מרכז הצעירים בנתניה, אשר לא מציע ליווי כזה לצעירים עם מוגבלות, וכאשר נראה שיש צורך בכך רכזי המרכז מפנים את הצעירים לעמותות שונות אשר יכולות לדאוג לכך. אחת מרכזות המרכז אמרה:
"יש עמותות] עם ליווי הרבה יותר מעמיק ממה שאני נותנת, שזה כ-4 פגישות. אני היום בעיקר מפנה".

4.2.7 הכשרת אנשי הצוות וצורך ב"כתובת מקצועית" עבורם

בעת עריכת המחקר עברו כלל חברי הצוות במרכזי הצעירים הכשרות במסגרת התוכנית. כל הרכזים שרואיינו למחקר דיברו על החשיבות הרבה שהייתה להכשרות שקיבלו לאחר כניסתה לתפקיד של מנהלת התוכנית החדשה מטעם "ישראל מעבר למגבלות". ההכשרות סייעו להם להבין כיצד לתת שירות לצעירים עם מוגבלות, ולהכיר את המערכות הציבוריות הרלוונטיות, כגון אגף השיקום במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים והמוסד לביטוח לאומי, וכן את העמותות המספקות שירותים לצעירים עם מוגבלות. אחד מאנשי הצוות ציין:

"ההכשרות האלה מאוד עוזרות כי זה מה שעובדים צריכים, את הידע".

כמו כן בהכשרות קיבלו הרכזים מידע וכלים על אופני שירות ייחודיים לאנשים עם מוגבלות. צוותי המרכזים הדגישו את התרומה של הדרכות ספציפיות לרכזות היועצות לפי תחומים (למשל הכשרה

לרכזות תעסוקה, השכלה גבוהה וכדומה), ואת חשיבות ההכשרות לביצוע השירותים שהם מספקים לצעירים ולהנגשתם. מדבריהם של הרכזים עלו שתי הצעות לשיפור השפעת ההכשרות האלו: קבלת מידע כתוב (בחוברת או באתר אינטרנט) שיאפשר להם לגשת לחומר באופן שוטף; והעברת הכשרות תקופתיות, לטובת חברי צוות חדשים במרכזים.

כמו כן מן הרכזים עלה הצורך ב"כתובת מקצועית" עבור אנשי הצוות. הצוותים העלו את הצורך ב"איש מקצוע" שניתן להתייעץ עימו ולהיעזר בו באופן שוטף בנוגע לזכויות של אנשים עם מוגבלות, לשירותים המוצעים להם, למאפייני המוגבלות וכדומה. מנהלת התוכנית מטעם "ישראל מעבר למגבלות" סיפרה כי עד כה צוותי המרכזים הופנו למפקחות האזוריות במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, לרכזות שיקום מחוזיות של משרד הבריאות או לרכזות שיקום במוסד לביטוח הלאומי אשר משתתפות בוועדות ההפעלה העירוניות של התוכנית. אפשרות זו לא צוינה על ידי המרואיינים בראיונות. הצעותיהם בנושא היו מגוונות, למשל קשרים רבים יותר עם אנשי מקצוע בעמותות, קשר עם איש טיפול או מומחה ברמה הארצית, או קשר עם מפקח ארצי. כך למשל הסבירה רכזת באחד המרכזים:

"שיפורים שאנחנו אומרות כל הזמן – לקבל מענה שהוא יותר מקצועי לבעלי מוגבלויות עבור הרכזים המקצועיים, איש טיפול שאפשר להתייעץ איתו. אני מגיעה למבוי סתום ואין לי למי לפנות (...). למשל פסיכולוג, מאבחן, עובדת סוציאלית".

4.2.8 זיהוי מוגבלות בלתי נראית וטיפול בה

הצוותים בשלושת המרכזים העלו את הקושי להתמודד עם צעירים עם מוגבלות בלתי נראית, אשר לא מצהירים על מוגבלותם או לא מדברים עליה. רכזת באחד המרכזים הציגה את הנושא:

"הצעירים לא רוצים להיות מתויגים כאנשים עם מוגבלות. הם אנשים נורמטיביים, גם למי שמוכר בביטוח הלאומי. אתה לא יכול לומר את המילה מוגבלות. ברגע שאתה אומר – זה סוגר את הדלת. מאוד קשה לדבר איתם על הנושא. יש מעט מאוד אנשים מודעים לעצמם ומתמודדים בזה ולא רואים במוגבלות משהו רע. הסמנטיקה מאוד חשובה. צריך את האיך לשאול, מה השאלות הנכונות".

הנושא עלה בשלושת המרכזים, ונראה כי הצוותים מנסים להתמודד עם מקרים כאלה ברגישות רבה, וכי הם מתייחסים לצעירים אלה אשר לא מצהירים על מוגבלות כמשתתפים בתוכנית, גם אם זה לא נאמר מפורשות. יחד עם זאת, הצוותים כן העלו את הצורך לקבל כלים רבים יותר לטיפול במקרים כאלה, כפי שציינה אחת הרכזות:

"אני בחיים לא שואלת אם יש לו מגבלה. אלא אם יש קושי, משהו שהתמודדת איתו בעבר, במה נעזרת בתיכון... לפעמים לא מצליחה להגיע לזה. בעיקר הקושי עם אנשים עם מוגבלות נפשית שפחות מספרים. אני מרגישה שאני צריכה יותר כלים לזה".

4.2.9 שיתופי פעולה בקהילה לטובת צעירים עם מוגבלות

בשלושת המרכזים שהשתתפו במחקר יש שיתופי פעולה עם עמותות מקומיות בדרכים וברמות שונות. בעכו ובשדרות לעמותות יש השפעה ניכרת על יישום התוכנית, מאחר שהן מקיימות את הפעילות שלהן במרכז

וכך חושפות צעירים עם מוגבלות לשאר השירותים הניתנים במקום. בעכו רכזת הנגישות נמצאת בקשר רציף עם רכזי העמותות ומעבירה להם מידע שוטף על הפעילויות במרכז כדי לעודד צעירים להגיע. בשדרות רכזות התעסוקה וההשכלה הגבוהה מעבירות סדנאות ייעודיות לקבוצות המאורגנות על ידי ארגונים כמו "גוונים" והיחידה להכוונת חיילים משוחררים כדי ליידע את הצעירים על השירותים הניתנים במרכז.

לעומת השפעתן הרבה של העמותות על יישום התוכנית במרכזים בעכו ובשדרות, השפעתן של העמותות במרכז הצעירים בנתניה פחותה, מאחר שהן אינן מקיימות פעילויות קבועות במקום. עם זאת מתקיימות בנתניה פעילויות נקודתיות בשיתוף עם עמותות, למשל פעילות קבוצתית עם צעירים חברי עמותת "אנוש" אשר מתקיימת במרכז פעם בשבוע בליווי של סטודנטיות לעבודה סוציאלית מאוניברסיטת בר אילן. כמו כן עמותות מפרסמות את הפעילויות של המרכז וכן ישנה הפנייה הדדית של צעירים עם מוגבלות. כך שבסופו של דבר בשלושת המרכזים יש קשר מקצועי הדוק יחסית עם עמותות שונות באזוריהם.

נראה שלרשויות המקומיות ישנה גם השפעה מסוימת על יישום התוכנית, הדבר ניכר בעיקר בנתניה, כפי שהסביר מנהל המרכז:

"העירייה מאוד מובילה בנושא של הנגשה, לראשת העיר מאוד חשוב. אפשר לראות בעירייה הרבה צעירים עם מוגבלות עובדים ומתמחים. כל המבנים של העירייה נגישים".

גם בעכו דובר על ההשקעה הרבה של העירייה במסגרות קהילתיות וחברתיות, מנהל המרכז הסביר כי השקעה זו משפיעה גם עליהם:

"יש כאן הרבה מאוד תוכניות חברתיות. ראש העיר מוביל את זה וגם מחלחל לכל מנהלי האגפים".

לעומת זאת נשמע כי הרשות המקומית בשדרות משפיעה פחות, ואת מקומה תופסת בעיקר עמותת "גוונים". כך הסביר המנהל:

"עמותת גוונים ניהלה את המרכז עד לפני שנה. העמותה מאוד משמעותית בתחום של צעירים עם מוגבלויות מכל הסוגים. הם מאוד פעילים באזור, אז השפה של צעירים עם מוגבלות נשמנו אותה".

4.2.10 תחומי השפעה הנתפסת של התוכנית

נראה כי אחת ההשפעות הבולטות של התוכנית על מרכזי הצעירים, על פי תפיסתם של חברי הצוות במרכזים, היא העלאת המודעות שלהם לתחום של מתן שירות לצעירים עם מוגבלות. כל חברי הצוות דיברו על כך שבעקבות ההכשרות שקיבלו במסגרת התוכנית ובעקבות הניסיון שצברו מטיפול בפניות של צעירים עם מוגבלות, הם מודעים הרבה יותר לצרכים המיוחדים שיכולים להיות לצעירים אלה, לסוגי מוגבלויות, לשירותים ייעודיים להם וכדומה. כמו שהסביר מנהל באחד המרכזים:

"הידע שנצבר בתחום לא היה כאן לפני כן, לא היינו מודעים אליו. אלמלא הפרויקט לא היו יודעים על הדברים האלה".

ניכר שהם מנסים להטמיע את הנושא בעבודה השוטפת שלהם, למשל רכזת השכלה גבוהה באחד המרכזים סיפרה שהיום כשהיא יוצרת קשר עם מכללה היא שואלת מייד על רמת הנגישות של הכיתות, בלי קשר

לצעיר כזה או אחר, דבר שהיא לא חשבה עליו בעבר. אחת הרכזות ניסחה זאת :

"זה מחדד את המודעות. בשוטף את בפעילות שלך ולא תמיד את חושבת על זה".

רכזת אחרת סיפרה :

"התוכנית פתחה לי אפיקים לחפש מוסדות לימוד שמתאימים ונותנים מענה לאנשים עם מוגבלות. למשל

האם יש מרכז תמיכה לצעירים עם לקויות למידה? האם הכיתות נגישות? לא הייתי חושבת על זה".

חשוב לציין שבניגוד לתפיסות פטרוניות כלפי אנשים עם מוגבלות שמקבלות ביטוי לעיתים בתוכניות או בשירותים עבורם, הרושם שהתקבל הוא כי יחסם של אנשי הצוות כלפי צעירים עם מוגבלות היה ענייני ומקצועי. הדבר בלט בעיקר במרכזים בשדרות ובנתניה, שם הדגש על מתן שירות שווה ועל עיקרון השילוב (הנקרא במרכז בשדרות "שוויון" ובמרכז בנתניה "אוניברסליות") אכן מביא לכך שהצוות מתייחס לצעירים עם מוגבלות כאל קהל יעד שגרתני ומספק לו שירות שוויוני, מכובד ובגובה העיניים. אחת הרכזות המקצועיות סיפרה :

"מבין אלה שבאים אליי והמגבלה שלהם גלויה או שהם מספרים, אז התהליך די רגיל. אין משהו מיוחד. אני יכולה לספר על בחורה שבאה אליי עם בעיה נפשית. זה הורגש גם בתהליך הייעוץ. כל פעם היא שאלה אם היא בסדר. אז היא הייתה צריכה יותר חיזוק, יותר מוטיבציה, יחס קצת שונה... אבל התהליך די דומה. אין משהו שמיוחד לצעיר עם מגבלה לעומת בלי מגבלה".

כששאלנו את אחת הרכזות מה היה טוב בתוכנית, היא ענתה :

"היה ממש טוב שזה גרם לנו פשוט לעבוד איתם, ולא להתייחס אליהם כמשהו אחר. זהו, פשוט. זה מנוף קטן אבל הוא מאוד אפקטיבי".

באשר להשפעת התוכנית על הצעירים במרכז, באופן כללי נראה שהתגובה של הצעירים ללא מוגבלות כלפי הימצאותם של צעירים עם מוגבלות במרכזים היא חיובית. אמנם חברויות נוצרו רק במסגרות מסוימות, כגון קבוצות מנהיגות, אך כאמור חלק מן הצעירים עם מוגבלות השתתפו יחד עם הצעירים ללא מוגבלות בפעילויות קבוצתיות כלליות, וכן רוב הצעירים ללא מוגבלות ראו את צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז לקבלת שירותים שונים. למשל בתשובה לשאלה בנוגע לתגובות של צעירים להימצאותם ולהשתתפותם של צעירים עם מוגבלות בפעילויות במרכז, ענו צעירים ללא מוגבלות :

"לא ראיתי תגובה קיצונית או שהם לא רוצים להיות איתם. כי הם לא מזיקים והם לא עושים שום דבר להפך, גם נותנים להם את המקום הטוב הזה במרכז והאפשרות להיות שם. לדעתי זה גם מורגש משני הצדדים, גם לנו כשאנחנו מגיעים וגם להם. אם הייתי נרתעת או לא מרגישה בנוח אז המרכז והאנשים שעובדים שם תורמים לזה שאנחנו נרגיש איתם בנוח, עצם העובדה שהם מפתחים שיחה בינינו, זה הכול ביחד. גם לגרום לנו לא לפחד כי אין ממה לפחד בעצם, אנשים מקסימים" (גי, בת 25);

"אני חושבת שיש הרבה הערכה. הצעירים שמגיעים ולוקחים את המקום כהעצמה, מקום ללמוד בו, מי שנמצא שם רואים את ההערכה בעיניים. הערכה כזאת כלפי האנשים האלו שבאים, ועושים תואר, ומשתתפים, והם בחממה למנהיגות. יש פעילות ממש ענפה והתייחסות מאוד יפה ושוויונית אפילו, לא

בעין לא טובה. מצד הצעירים שאני נתקלתי בהם יש הערכה. משפטים כאלה של אל תוותר, תסיימי את התואר, כל הכבוד. הרבה פרגון" (ס', בת 22).

צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכזי הצעירים מרגישים בהם בנוח, הם מספרים שקיבלו שירות תומך, וחלקם הגדול נשאר בקשר כזה או אחר עם המרכז לאורך זמן, למשל על ידי השתתפות בסדנאות שונות, קיום פגישות עם רכזות מסוימות, שימוש במרחבים הפתוחים לקהל שבמרכזים ועוד. היו צעירים עם מוגבלות, שבדומה לחלק מן הצעירים ללא מוגבלות, תיארו את מרכז הצעירים כבית שני, מקום להגיע אליו באופן חופשי, לעיתים אף ללא סיבה. למשל צעירות עם מוגבלות סיפרו כך:

"אני שמחה שהכרתי את המקום הזה, אני באה לקורסים, שומעת, נרשמת, עוזרת להם" (ח', בת 20);
"למדתי על עצמי פה המון והכרתי פה צוות מדהים שהיום הוא משמש לי משפחה שנייה, המרכז משמש לי כבית שני. המרכז ליווה אותי בכל נקודה בחיים שלי בין אם זה בלימודים, מלגה, פעילויות חברתיות, התנדבויות, קבוצת מנהיגות שפועלת תחת מרכז צעירים (...). החוויה שלי פה ללא ספק הייתה טובה, זאת הייתה פעם ראשונה שבעצם פתחו לי דלת ענקית, בואי תיכנס. אני הייתי בבית ספר רגיל, ודווקא בתיכון לא השכילו לשתף או לשלב" (ת', בת 29).

נראה כי ככל שצעירים עם מוגבלות מעורבים בקבוצות כלליות, ובפרט במסגרות שמאפשרות קשרים ארוכי טווח, כגון קבוצות מנהיגות, שירות לאומי או קבוצות עם מטרה חברתית מסוימת, החיבור שלהם עם המרכז מתחזק והם מפתחים קשרים הן עם הצוות והן עם צעירים אחרים.

5. סיכום והמלצות

אופנים שונים של יישום התוכנית

ממצאי המחקר עלה כי בעקבות אופיים השונה של המרכזים ובהיעדר הגדרה ברורה מספיק של התוכנית בתחילת דרכה, פיתחו שלושת המרכזים הראשונים שבהם פעלה תוכנית השילוב של צעירים עם מוגבלות במרכזי הצעירים אופנים שונים ליישומה, תוך מתן דגשים אחרים: מרכז הצעירים בעכו שם דגש בליווי אישי וארוך טווח של רכזת הנגישות הניתן לצעירים עם מוגבלות; מרכז הצעירים בשדרות שם דגש בהתאמת השירות לצרכים הייחודיים של צעירים עם מוגבלות המגיעים למרכז; ומרכז הצעירים בנתניה שם דגש באוניברסליות ומציע שירות שווה לכלל הצעירים, תוך התאמות נגישות במקרים מסוימים. ההבדלים בין המרכזים באים לידי ביטוי בהיבטים רבים, כגון אופי תפקידם של רכזי הנגישות, אפשרויות הליווי לצעירים, אופן השתתפותם של צעירים עם מוגבלות במרכזים, מעורבותן של עמותות במרכזים ועוד.

יישום אחר בכל מרכז צעירים מאפשר הלימה גבוהה יותר בין מאפייני המרכז לבין מרכיבי התוכנית, ונותן מקום לאופי ההתנהלות, לצרכים ולאוריינטציה של כל מרכז. אך ההבדלים יוצרים פערים באופן יישום מטרות התוכנית. כך למשל מרכז אחד שם דגש רב יותר על שילוב אוניברסלי ומרכז אחר שם דגש רב יותר על ליווי אישי.

המלצות

א. המשך הכוונה מקצועית בעת יישום התוכנית:

- יישום התוכנית שונה בכל מרכז צעירים.
- היבטים כגון תפקיד רכז הנגישות, פעילויות ייעודיות לצעירים עם מוגבלות, ליווי אישי ארוך טווח, שיתופי פעולה עם עמותות ועוד, שונים משמעותית בין המרכזים.
- מומלץ לנסח באופן ברור יותר את מטרות התוכנית ואת מרכיביה (למשל תפקיד רכז הנגישות, סוגי פעילויות, גיל המשתתפים בתוכנית ועוד), תוך התייחסות לאופיים הייחודי של מרכזי הצעירים בארץ ולשונות הקיימת ביניהם.
- מומלץ להציע הכוונה ברורה יותר באשר לפעילויות ולנושאים החשובים לתוכנית לקדם (למשל שילוב צעירים עם מוגבלות בפעילויות קבוצתיות כלליות, פרסום הסדרי נגישות וכדומה).

ב. השפעת התוכנית:

- עיקר השפעת התוכנית על המרכזים היא בהעלאת המודעות של הצוות לסוגיות הנוגעות למוגבלות והתאמת השירות לצעירים עם מוגבלות.
- צעירים עם מוגבלות מרגישים בנוח להגיע למרכזי הצעירים ומרגישים שהם מקבלים בהם שירות טוב המותאם לצורכיהם.
- צעירים ללא מוגבלות לא ייחסו לתוכנית חשיבות בעת ביקוריהם במרכזי הצעירים. חלק קטן מאלה שהתראיינו למחקר לא נחשפו לצעירים עם מוגבלות במרכזים כלל. מתוך אלו שכן נחשפו לצעירים עם מוגבלות במרכזים, חלקם ציינו את זה כעניין שגרתי במרכז, וחלקם הגדול הגיבו על כך באופן חיובי.
- מומלץ לחשוב על דרכים נוספות להעלאת המודעות לשילובם של צעירים עם מוגבלות במרכזי הצעירים בעיקר בקרב צעירים המגיעים למרכזים, למשל דרך ביצוע פעילויות או אירועים רבים יותר בנושא, דרך ייצוגים במרחב המרכז (תמונות, תערוכות) ועוד.

ג. גיוס צעירים:

- מן הראיונות עלה כי זהו מרכיב גדול ביותר בעבודתם של רכזי הנגישות. חלקם אף טענו שלא מימשו את פוטנציאל הגיוס באזורם עקב חוסר זמן.
- מומלץ להציע הנחיה והכוונה לרכזי הנגישות במרכזים כדי לייעל חלק זה בתפקידם, או להקצות זמן רב יותר למשימה זו.

ד. השתתפות של צעירים עם מוגבלות במרכזי צעירים:

- צעירים עם מוגבלות משתתפים במרכזים בשלוש דרכים מרכזיות: ייעוץ פרטני, פעילות קבוצתית כללית, פעילות קבוצתית ייעודית לצעירים עם מוגבלות.

מומלץ לקבוע האם פעילויות ייעודיות נפרדות וקבועות לצעירים עם מוגבלות, המתקיימות במרכזים מטעם ארגונים אחרים ואינן פתוחות לכלל הצעירים, מתאימות לתפיסת התוכנית ומהוות חלק מיישומה. אם לא, יש לעודד מעבר להשתתפות בייעוץ פרטני או בפעילויות קבוצתיות כלליות.

ה. קשרים בין צעירים :

○ מן המחקר עלה כי קשרים בין צעירים עם מוגבלות ובין צעירים ללא מוגבלות נוצרים בעיקר בפעילויות קבוצתיות כלליות, בפעילויות ארוכות טווח או בפעילויות מכוונות מטרה משותפת, כגון קבוצות מנהיגות או התנדבות במרכז.

מומלץ לעודד את שילובם של צעירים עם מוגבלות בפרט בפעילויות מסוג זה.

ו. מרחבים פתוחים כמקום מפגש :

○ מדבריהם של צעירים עם מוגבלות וללא מוגבלות עלה כי אזורי פעילות הפתוחים לציבור כלל המגיעים למרכזים, כגון עמדות מחשב, עמדות למידה וכדומה, מקדמים אינטראקציה בין הצעירים, כולל צעירים עם מוגבלות, ומייצרים מרחב נוח ומזמין עבורם.

מומלץ לקחת בחשבון מרחבים אלה בעת יישום התוכנית במרכזים השונים.

ז. שיתופי פעולה בקהילה :

○ שיתופי פעולה עם גופים רלוונטיים, כגון עמותות, קיימים בשלושת המרכזים, אך בחלקם עלה הרצון בקשרים הדוקים יותר עם עמותות בעלות ידע מקצועי ספציפי או עם גורמים באגף הרווחה.

מומלץ לבחון נושא זה יותר לעומק כדי להציע דרכים ליצור שיתופי פעולה כאלה.

ח. ליווי אישי וארוך טווח :

○ מרכזי הצעירים לא נוהגים להציע ליווי אישי וארוך טווח לצעירים ללא מוגבלות, אולם מן המחקר עלה שישנו צורך לכך בקרב צעירים עם מוגבלות.

מומלץ למצוא דרכים לאפשר לצעירים עם מוגבלות לקבל את הליווי שלו הם זקוקים, מבלי שהנטל לכך ייפול על צוות המרכזים. דרך אחת היא שיתופי פעולה הדוקים יותר עם גופים מלווים כגון עמותות, אגף הרווחה וכדומה. לחלופין אפשר שיוקצה לכך תקציב.

ט. זיהוי ומתן מענה לצעירים עם מוגבלות בלתי נראית :

○ צוותי המרכזים העלו קושי להתמודד עם סוגיה זו.

יש צורך בהתייחסות רחבה יותר לנושא זה במסגרת התוכנית, ובמתן כלים רבים יותר לחברי הצוות במרכזים.

י. הכשרות לחברי צוות המרכזים וכתובת מקצועית :

○ ההכשרות נתפסו כחשובות ביותר לכלל חברי הצוות במרכזי הצעירים, לא רק לרכזי הנגישות.

○ הרכזים במרכזים הביעו רצון בהכשרות בנושאי תוכן ספציפיים עבור רכזות מייעצות (למשל בנושא השכלה, תעסוקה וכדומה)

מומלץ לתת מידע כתוב (בחוברת או באתר אינטרנט) לשימוש חוזר של חברי הצוות ולעובדים חדשים.
מומלץ להציע הכשרה למורים ולמדריכים המגיעים להעביר תכנים במרכז, אשר אינם חלק מן הצוות הקבוע אלא נמצאים שם זמנית.

מומלץ למנות איש קשר בעל רקע מקצועי מתחום הטיפול ו/או השיקום שישימש כתובת מקצועית להתייעצות שוטפת על סוגיות שעולות בעת מתן השירות לצעירים עם מוגבלות.

יא. המשך התוכנית :

- לאחר שמסתיים השלב הראשון של יישום התוכנית בכל אחד מן המרכזים, שכולל הטמעת שינוי תפיסתי, הנגשת המבנה והתאמת השירותים הניתנים לצעירים עם מוגבלות באופן שוטף, נראה כי ניתן לעבור לשלב שני, ולצמצם את היקף המשרה של רכז הנגישות, בהתאם למאפייני המרכז.
- חלקיות המשרה הדרושה לתפקיד רכז הנגישות תלויה באופן שבו המרכז בוחר ליישם את התוכנית לשילוב צעירים עם מוגבלות. אם המרכז מגדיר את תפקיד רכז הנגישות כליווי של צעירים עם מוגבלות, תידרש הקצאה של שעות רבות יותר לעומת מרכז המתמקד בהנגשת המבנה ושירותיו בלבד.
- חשוב שבכל מרכז יהיה רכז נגישות אשר ימשיך לקדם את הנושא ויהיה בקשר עם מנהלי התוכנית ועם גורמים אחרים.

מומלץ למנות בכל מרכז צעירים רכז נגישות אשר היקף משרתו יתאים לאופן שבו יוחלט ליישם את התוכנית במרכז.

מומלץ להמשיך להכשיר את הצוותים במרכזי הצעירים בנוגע לסוגיות הנוגעות לצעירים עם מוגבלות ועל מתן שירות נגיש להם.

מומלץ להציע ליווי לרכזי הנגישות וליצור קשר מקצועי ביניהם כדי שהם יוכלו להמשיך ולהטמיע את התוכנית יחד עם שאר אנשי הצוות במרכזי הצעירים.

מקורות

ברלב, ל., קרן-אברהם, י., הבר, י., ואדמון-ריק, ג. (2017). אנשים עם מוגבלות בישראל 2017. ירושלים: נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, משרד המשפטים.

נאון, ד., הדר, י., כאהן-סטרבצינסקי, פ., ואזן-סיקרון, ל. וקונסטנטינוב, ו. (2014). בעלי מוגבלות צעירים בישראל: השתלבות בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים. דמ-650-14. ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.